PUNEREA SUB INTERDICȚIE

Închinată domnului contraamiral Bazoche,
guvernator al insulei Bourbon
cu recunoştinţa autorului

DE BALZAC

I. DOI PRIETENI

Într-o zi a anului 1828, spre unu din noapte, doi inși ieșeau dintr-o casă pe strada Faubourg Saint-Honoré, lîngă Élysée-Bourbon[1]; cel dintîi era vestitul medic Horace Bianchon, iar celălalt baronul de Rastignac[2], unul dintre cei mai eleganți bărbați ai Parisului, — amîndoi vechi buni prieteni.

Trimiseseră fiecare trăsurile acasă și acum, în drumul lor, nu mai întîlniră nici una. Noaptea era însă senină și caldarîmul uscat.

— Haidem pînă în bulevard pe jos, propuse Eugène de Rastignac lui Bianchon. O să iei o birjă de la Club; acolo le găsești pînă dimineața. O să mă însoțești pînă acasă.

— Cu plăcere.

— Ei! ia spune dragă, ce părere ai?

— Despre femeia aia? întrebă rece doctorul.

— Se putea să vorbești tu altfel, Bianchon! zise Rastignac.

— Ei, și? ce vrei să spui?

— Dar, scumpul meu, vorbești despre marchiza d'Espard ca despre o bolnavă bună de internat la spital.

— Vrei să-mi cunoști părerea, Eugène? Dacă părăsești pe doamna de Nucingen pentru marchiza asta, atunci chiar că-ți schimbi calul cu o gloabă.

— Doamna de Nucingen are treizeci și șase de ani, Bianchon.

— Iar cealaltă treizeci și trei, se repezi doctorul.

— Nici cele mai neînduplecate vrăjmașe nu-i dau mai mult de douăzeci și șase.

— Dragul meu, de vrei să afli vîrsta unei femei, privește-i tîmplele și vîrful nasului. Cît s-ar strădui cu dresurile lor, nu pot face nimic împotriva acestor peceți necruțătoare a timpului. Acolo, fiece an trăit și-a lăsat urma. Cînd tîmplele încep să se lase, să fie brăzdate și oarecum veștejite, cînd pe vîrful nasului se ivesc acele punctișoare asemănătoare firicelelor vărsate la Londra de hornurile din care fumegă funingînea de cărbune, atunci adio, dragul meu, femeia a trecut de treizeci de ani! Fi-va ea frumoasă, spirituală, fi-va ea iubăreață, fi-va ea tot ce vei voi, — a trecut însă de treizeci de ani: e coaptă! N-am nimic împotriva acelora care îndrăgesc asemenea femei; numai că nu se cade unui bărbat ca tine să ia un măr încrețit de iarnă drept unul domnesc care le îmbie din pom să-l muști. Cînd ești îndrăgostit, nu te duci niciodată să purici catastifele Ofițerului Stării Civile; nu îndrăgești o femeie pentru că are cutare sau cutare vîrstă, pentru că-i urîtă sau frumoasă, toantă ori spirituală; o iubești pur și simplu fiindcă o iubești.

— Ei bine, eu unul o iubesc cu totul pentru altă pricină. Se numește marchiza d'Espard, e născută Blamont-Chauvry, astăzi femeie la modă; e inimoasă, are un picior tot atît de frumos ca și al ducesei de Berry[3], cam o sută de mii de livre venit, și într-o bună zi poate mă voi căsători cu dînsa! În sfîrșit, e în măsură să mă scape de datornici!

— Te credeam un om bogat, spuse Bianchon, întrerupîndu-l.

— Da' de unde! Am o rentă de douăzeci de mii de livre; abia de-mi ajunge să-mi țin caii și trăsura. Am

fost tras pe sfoară în afacerea domnului de Nucingen, — îți voi istorisi și povestea asta. Mi-am măritat surorile, asta-i cea mai însemnată ispravă pe care am făcut-o de cînd nu ne-am mai văzut ; sînt mai bucuros să le știu pe ele la casa lor, decît dac-aș avea eu însumi o rentă de cinci sute de mii de franci. Acum, ce vrei să fac? Sînt un ambițios. Unde mă poate duce aventura asta cu doamna de Nucingen? Încă un an și voi fi cotat, etichetat, așa cum e categorisit un om căsătorit. Culeg toate neplăcerile căsătoriei și ale burlăciei, în schimb nu mă bucur de nici unul dintre foloasele lor ; iată situația falsă la care ajung toți cei ce stau agățați prea mult de aceeași fustă!

— Poate crezi c-ai dat peste cine știe ce noroc? întrebă Bianchon. Marchiza ta, dragul meu, nu-mi place cîtuși de puțin.

— Opiniile tale liberale au ajuns să-ți întunece mintea. Dacă, de pildă, doamna d'Espard ar fi fost o simplă doamnă Rabourdin [4].

— Ascultă, dragă — nobilă sau burgheză — femeia asta n-o să aibă niciodată suflet! Ea va rămîne întruchiparea desăvîrșită a egoismului! Crede-mă, doctorii sînt deprinși să judece oamenii și lucrurile ; cei mai îndemînatici, spovedind trupul, ajung să spovedească și sufletele. În ciuda frumosului budoar în care ne-am lăfăit astă-seară, în ciuda luxului acestui palat, să nu te mire dacă afli că marchiza ta e înglodată-n datorii.

— Ce te face să crezi asta?

— Nu afirm nimic, presupun doar ; vorbea despre sufletul ei așa precum răposatul Ludovic al XVIII-lea vorbea despre inima sa. Ascultă-mă: femeia asta firavă, palidă, cu părul ei castaniu și care se plînge doar pentru a fi plînsă — se bucură de o sănătate de fier, are o poftă de mîncare nestăpînită, puterea și bicisnicia unui tigru. Niciodată mătasea sau muselina n-au îmbrobodit cu atîta dibăcie minciuna. *Ecco* [5]!

— Mă sperii, Bianchon! Văd c-ai învățat multe atunci cînd locuiam împreună în casa Vauquer!

— Da dragă, de atunci mi-a fost dat să văd o sumedenie de marionete, păpuși și paiațe! Așa că mă pricep și eu un pic la cuconițele astea frumoase cărora tu le îngrijești trupul și ceea ce au ele mai de preț: copilul (dacă și-l iubesc) — și obrazul (pe care și-l adoră în orice caz!) Stai și le veghezi, bunăoară, nopți întregi, te istovești ca să îndepărtezi cea mai mică vătămare a frumuseții lor — oricare ar fi. Să zicem c-ai izbutit; tăinuiești secretul, taci chitic, iar cînd vii să-ți ceri nota de plată, dumnealor o găsesc grozav de costisitoare. Cine le-a scăpat? Natura! Departe de a-ți aduce vreo laudă, te vor fi birfit, ferindu-se de a te mai recomanda mai departe, ca doctor, prietenelor lor. Dragul meu, femeile astea despre care voi spuneți c-ar fi: „Niște îngeri!" — eu le-am văzut descotorosite de toate dichisurile sub care-și ascund sufletul, le-am văzut fără toate zorzoanele cu care-și acoperă cusururile, fără fasoane și fără corset! Te asigur că nu-s cîtuși de puțin atrăgătoare! Începusem să știm cît prundiș și mîl zace sub talașul ăsta al lumii, pe vremea cînd corabia ne zvîrlise pe rîpa casei Vauquer; dar ce a fost acolo-i fleac! De cînd cunosc societatea asta înaltă, am văzut hidoșenia învești mîntată în atlas, oameni de teapa lui Michonneau, înmănușați în alb; oameni ca Poiret, acoperiți de decorații; boieri de neam, mai pricepuți la cămătărie decît moș Gobseck! Spre rușinea omenirii, atunci cînd am vrut să strîng mîna Virtuții, am aflat-o dîrdîind de frig într-o mansardă, trudită și defăimată și tîrîndu-și viața cu un biet venit de o mie cinci sute de franci, și fiind socotită drept zurlie, drept zăludă sau toantă... în sfîrșit, dragă, — marchiza dumitale e o femeie la modă și eu nu pot să sufăr soiul ăsta de femei. Vrei să știi de ce? O femeie mare la suflet, blîndă, cu gusturi alese, bună la inimă, o femeie ducînd o viață simplă, n-ajunge niciodată să fie la modă! Trage concluzia! Este o oarecare analogie între o femeie la modă și un bărbat în putere, cu singura deosebire că însușirile prin care bărbatul se ridică deasupra celorlalți, îl fac pe acesta să crească și îi măresc gloria; în timp ce

însușirile prin care femeia ajunge la o vremelnică stăpînire, nu-s altceva decît niște îngrozitoare vicii; ea se schimonosește pentru a-și camufla caracterul; și pentru a putea lua parte la vîrtejul vieții, trebuie să aibă o sănătate strașnică sub o înfățișare plăpîndă. Ca medic, știu prea bine că un stomac bun exclude o inimă bună. Femeia dumitale la modă e o nesimțită; setea de plăceri e pricinuită de trebuința de a-și încălzi firea ei rece, însetată după emoții și plăceri, — ca ramoliții cărora li se scurg ochii în avanscena Operei. Avînd mai multă minte decît inimă, pentru a izbîndi, renunță la patimile adevărate, jertfește chiar și pe prietenii cei buni, așa precum un general, spre a putea cîștiga bătălia, trimite în prima linie pe cei mai devotați dintre locotenenții lui. Femeia la modă aproape că nici nu mai e o femeie: ea nu-i nici mamă, nici soție, nici iubită! E doar un sex într-un creier — ca să vorbim în termeni medicali... așa fel încît marchiza dumitale prezintă toate simptomele monstruozității: are ciocul coroiat al pasărilor de pradă, ochiul sticlos și rece, limba catifelată, netedă ca oțelul unei mașini, pune în mișcare orișice, afară de inimă.

— E un dram de adevăr în cele ce spui, Bianchon.

— Numai un dram? reluă Bianchon. Nu, — tot ce spun e adevăr! Crezi poate că n-am fost atins pînă în adîncul inimii de politețea jignitoare cu care mă făcea să măsor distanța ideală pe care noblețea domniei-sale o pune între mine și ea? Crezi tu că n-am fost cuprins de o adîncă milă față de alintările ei de mîță, atunci cînd mă gîndeam unde vroia s-ajungă? Dacă peste un an de zile aș ruga-o să-mi facă cel mai mic serviciu, cred că nu s-ar osteni să scrie un rînd pentru mine; însă în astă-seară n-a încetat să-mi facă ochi dulci, crezînd că am să-l pot înrîuri pe unchiul Popinot, de care atîrnă cîștigarea procesului ei...

— Dar, scumpul meu, oare ți-ar fi plăcut mai bine să te șfichiuiască? Admit catilinara[6] împotriva femeilor la modă, însă ești alături de subiect. Îmi va

place mai degrabă să am de soție o marchiză d'Espard, decît pe cea mai castă, cea mai modestă și iubitoare făptură de pe pămînt. Însoară-te cu un înger! Trebuie să te duci să te îngropi cu fericirea undeva departe, la țară... Soția unui bărbat politic trebuie să zbîrnîie ca un motor de guvernat. E o mașinărie de complementuri frumoase, de temenele: ea trebuie să fie prima și cea mai credincioasă dintre uneltele de care se folosește un ambițios; în sfîrșit, ea este un prieten care se poate compromite fără primejdie și pe care-l poți renega fără urmări. Presupune că Mohamed ar descăleca la Paris în veacul al XIX-lea! Nevasta lui ar fi o Rohan, vicleană și lingușitoare ca o soție de ambasador și șireată ca Figaro[7]... O soție care știe numai să iubească, nu te duce la nimic; în schimb, o femeie de lume care îți va aduce totul, este ca un diamant cu care un bărbat poate tăia orișice geam, dacă nu posedă el acea cheie de aur — descuietoare a tuturor porților. Pentru burghezi, — virtuțile burgheze; pentru ambițioși, — viciile ambiției! De altfel, crezi tu, dragă, că dragostea unei ducțese de Langeais, sau a unei Maufrigneuse, sau a unei Lady Dudley[8] aduce după sine și năstrușnice plăceri? De-ai ști cît preț dă ținuta rece și severă a acestor doamne, pînă și celor mai mici mărturii de afecțiune! Ce bucurie să vezi o pervincă mijind pe sub zăpadă! Un suris aruncat sub evantaliu dezminte rezerva unei atitudini impuse și face mai mult decît dezmierdările dezlănțuite ale burghezelor tale, cu tot devotamentul lor îndoielnic; căci în dragoste devotamentul e foarte aproape de speculație. Și apoi o femeie la modă — o Blamont-Chauvry de pildă — își are totuși virtuțile ei! Virtuțile ei sînt averea, puterea, fala, un oarecare dispreț pentru tot ceea ce nu-i la înălțimea ei...

— Foarte mulțumesc, zise Bianchon.

— Măi nătăfleață! răspunse rizînd Rastignac. Hai, nu fi bădăran — fă și tu ca amicul Desplein[9]; caută și tu mai bine s-ajungi baron, cavaler al ordinului Sfîntului Mihail, *pair* al Franței[10] și mărită-ți fetele cu ducii.

— Eu unul, zic că ai naibii...

— Hai, hai! văd că nu te pricepi decît la medicină! Zău, să știi că mă necăjești tare mult...

— Urăsc acest soi de oameni, și aș dori să vină o revoluție care să ne scape pe veci de ei!

— Așadar, dragul meu Robespierre cu siringă, n-ai să te duci mîine să-l vezi pe unchiul Popinot?

— Cum să nu, cînd e vorba să-ți fac un serviciu, m-aș duce să-ți aduc și apă din iad...

— Mă îndoiesc, scumpul meu; am promis că marchizul va fi pus sub interdicție! Ia te uită, îmi mai picură o bătrînă lacrimă de recunoștință.

— Dar să știi un lucru — zise Horace mergînd mai departe — nu-ți făgăduiesc că Jean-Jules Popinot îți va face pe plac; tu nu-l cunoști. O să ți-l aduc însă poimîine la marchiza dumitale, care o să-ncerce să mi-l vrăjească. Dar mă îndoiesc. Dacă toate trufele,[11] toate ducesele, toate fripturile rumenite, toate cuțitele de ghilotină s-ar năpusti acolo cu farmecul lor ademenitor, dacă însuși regele i-ar lăgădui că-l va face *pair*, dacă bunul Dumnezeu i-ar da investitura Paradisului și zestrea Purgatoriului, nici una din aceste momeli nu l-ar putea îndupleca să mute vreun fir de păr de pe un taler al balanței pe celălalt. Așa cum moartea e moarte, Popinot e judecător!

Cei doi prieteni ajunseră la colțul Bulevardului Capucines, în fața Ministerului Afacerilor Străine.

— Iată-te acasă — zise Bianchon rizînd și arătîndu-i locuința ministrului — uite-ți și trăsura, adăugă el arătînd o birjă. La asta se rezumă viitorul fiecăruia dintre noi.

— Vei fi fericit acolo în fundul apei, pe cînd eu mă voi lupta cu furtunile la suprafață; pînă ce, scufundîndu-mă și eu, voi veni să-ți cer să mă adăpostești în peștera ta.

— Atunci, pe sîmbătă.

— Hotărît, și nu uita de Popinot!

— Voi face tot ceea ce îmi va îngădui conștiința. Se prea poate ca această cerere de punere sub interdicție s-ascundă vreo mică *dramorama*[12] — ca să

amintim printr-un singur cuvînt de relele noastre timpuri bune de odinioară !

— Săracul Bianchon ! Nu va fi niciodată altceva decît un biet om cinstit, își zise Rastignac, uitîndu-se după birja ce se depărta.

II. UN JUDECĂTOR RĂU JUDECAT

„Rastignac m-a rugat să încerc ceva foarte greu, își spuse Bianchon la deșteptare, amintindu-și de intervenția delicată pe care trebuia s-o facă. N-am cerut niciodată unchiului nici cel mai mic serviciu în legătură cu tribunalul, — în schimb eu am dat pentru el mii de consultații *pe gratis*. De altfel, noi doi vorbim verde. Îmi va spune da sau ba, — și cu asta gata !"

După acest scurt monolog, vestitul medic porni, încă de la șapte dimineața, spre strada Fouarre, unde locuia domnul Jean-Jules Popinot, judecător la Tribunalul de primă instanță al Departamentului Senei. Strada Fouarre — cuvînt care însemna altădată strada Paielor [13] — era în veacul al XIII-lea cea mai vestită stradă din Paris. Acolo se aflau Facultățile, pe vremea cînd glasurile lui Abélard și Gerson [14] răsunau în lumea științei. În zilele noastre, însă, ajunsese una dintre cele mai murdare uliți ale celui de-al doisprezecelea arondisment, [15] cel mai sărac cartier al Parisului. Iarna, în această mahala, două treimi din populație n-are băț de lemn ; aci se leapădă cei mai mulți prunci la „Oblonul Copiilor Găsiți" ; tot ea dă cel mai ridicat procent de bolnavi la Spitalul Comunal, cei mai mulți cerșetori ambulanți, stringători de zdrențe și bătrîni suferinzi ce-i vezi pirotind pe lîngă zidurile însorite, cel mai mare număr de șomeri și de clienți ai Poliției corecționale.

Spre inima acestei uliți pururea jilavă, a cărei rigolă duce spre Sena scursorile negre ale cîtorva boiangerii, se află o casă bătrînească — pesemne restaurată sub Francisc Întîiul [16] — zidită din cărămizi fixate prin brîuri de piatră cioplită. Trăinicia ei era

adeverită de înfățișarea pe care deseori o au imobilele Parisului. Aș îndrăzni să zic că avea un fel de burtă — pricinuită de burdușirea primului cat, turtit sub greutatea celui de-al doilea și celui de-al treilea; însă, toate acestea bine proptite pe zidul zdravăn și gros al parterului. La prima vedere (cu toate că erau întărite prin chenare de piatră cioplită), părea că spaleții ferestrelor stau gata să se năruie; însă cercetătorul își dă de îndată seama că, datorită bătrînelor cărămizi și pietrelor roase de vremi, clădirea asta putea, întocmai ca și turnul din Bologna, să-și păstreze, totuși, neclintit, centrul de gravitate... Trainicele temelii gălbejite ale parterului lăsau să se prelingă molcom, în toate anotimpurile, acea umezeală obișnuită a pietrelor. Trecătorul, cînd pășește pe lîngă aceste ziduri, unde bornele [17] ciobite nu-l mai apără de roțile carbrioletelor, simte o boare de umezeală. Ca la toate casele zidite înainte de apariția trăsurii, golul porții alcătuiește o boltă foarte scundă, asemănătoare întrucîtva cu intrarea unei temnițe. La dreapta acestei porți se află trei ferestre, prevăzute pe dinafară cu niște zăbrele atît de dese încît — datorită murdăriei și prafului așternut pe geamuri — curioșilor nu le e cu putință să vadă la ce anume folosesc încăperile igrasioase și întunecate. În partea stîngă mai sînt alte două ferestre; dintre care una — deschisă cîteodată — lasă să întrevezi pe portar, cu soția și copiii lui, foind, lucrînd, gătind, mîncînd și zbierînd laolaltă, care mai de care, într-o încăpere pardosită și căptușită cu scînduri, unde totul se năruie și unde trebuie să cobori două trepte, la o adîncime ce pare să indice înălțarea progresivă a nivelului caldarîmului parizian. Dacă într-o zi de ploaie vreun trecător s-ar adăposti în acel lung gang — care cu grinzile lui văruite și ieșite în afară duce de la poartă la scară — îi va fi greu să nu dea ochi cu priveliștea dinăuntrul casei. În stînga se află o grădiniță pătrată, care de oriunde ai măsura-o, nu poți face mai mult de patru pași; grădinița cu pămînt negru are parmaclîcuri, dar fără viță de vie; la umbra celor doi pomi, în loc de iarbă, dai de hîrtii, drențe, hîrburi și moloz

căzut de pe acoperiș ; pământ sterp peste care vremea a lăsat — ca și asupra zidurilor — trunchiurile copacilor și crengilor, pecetea colbuită asemuitoare unei vechi zgure. Ambele aripi ale imobilului, așezate în unghi drept, își trag lumina zilei doar de la această grădiniță mărginită de două case vecine, case de chirpici, hodorogite, gata să se prăvălească. La fiece cat afli mărturia grotescă a îndeletnicirii locatarului : ici vezi cîteva prăjini pe care se usucă sculuri mari de lînă vopsită ; colo, pe o funie de rufe, se leagănă cîteva albituri ; mai sus, pe o scîndură, brăcuite, niște cărți își arată muchiile proaspăt tăiate, încondeiate ca marmura. Femeile cîntă, bărbații fluieră, copiii urlă ; tîmplarul taie scîndurile cu ferăstrăul ; un strungar ciocănește arama ; toate meseriile s-au vorbit parcă să scoată, cu cele mai variate unelte, o hărmălaie cu adevărat spăimîntătoare. Acest loc de trecere, — nici curte, nici grădină și nici gang (aducînd totuși puțin din fiecare), — are ca sistem general de decorațiune interioară niște bulumaci de lemn rînduiți în chip de ogive pe lespezi de piatră. Două arcade dau spre grădiniță ; alte două stau față-n față cu poarta mare, lăsînd deschisă priveliștea spre o scară de lemn, ale cărei trepte șubrede tremură sub picior ; rampa acesteia — cu fierul ei întortocheat în năstrușnice forme — fost-a, pe vremuri, minunea vreunui meșter făurar... Fiece apartament, cu pervazul ușilor cătrănit de jeg, slină și colb, are uși duble, capitonate cu catifea de Utrecht, uși bătute cu piroane (odinioară poleite) în formă de romb. Aste glorioase vestigii dau de bănuit că, sub domnia lui Ludovic al XIV-lea, aci locuise un consilier al Parlamentului, un ecleziast avut sau vreun vistiernic al Părților Cazuale. Însă, prin contrastul dintre prezent și trecut, aceste rămășițe ale luxului de odinioară stîrneau doar un surîs.

Domnul Jean-Jules Popinot ocupa primul cat al acestui imobil care, din pricina strîmtimii uliței, era și mai întunecat decît sînt îndeobște întîiele etaje ale celorlalte case pariziene. Bătrînul imobil era vestit pe întreg arondismentul doisprezece, căruia soarta îi hărăzise acest magistrat, — așa precum fiecărei boli

îi este hărăzită o plantă tămăduitoare sau alinătoare... Iată acum, în cîteva trăsături, și omul pe care voia să-l cucerească sclipitoarea marchiză d'Espard.

În calitatea lui de magistrat, domnul Popinot se îmbrăca numai în haine cernite, port care ajuta să-l facă ridicol în ochii oamenilor deprinși să judece totul după aparențe. Cei ce doresc să păstreze demnitatea impusă de acest veșmînt trebuie să și-l dichisească neîncetat și cu multă migală; în timp ce onorabilul nostru domn Popinot era incapabil să păstreze, în ceea ce îl privea, acea curățenie puritană cerută de culoarea neagră. Pantalonii veșnic uzați semănau cu stofele subțiri din care se fac robele avocaților; ținuta sa de fiecare zi ajunsese, în cele din urmă, să imprime țesutului asemenea bojituri încît, pe alocuri, întîlneai dungi alburii, roșietice sau lucioase, ce trădau fie o nemaipomenită calicie, fie o neîngrijită sărăcie. Purta niște ciorapi groși de lînă, scălimbăiați în niște ghete scîlciate. Rufăria, din pricină că-i zăcea prea mult în garderob, ajunsese să bată în ruginiu. Se vede treaba că răposata doamnă Popinot avusese o slăbiciune pentru rufărie; și pesemne că, după obiceiul flamand, nu se îndeletnicea decît de două ori pe an cu corvoada spălatului. Sacoul și jiletca judelui erau în concordanță cu pantalonii, cu ghetele, cu ciorapii și cu rufăria. În ceea ce privește halul de neîngrijire, Popinot dădea dovadă de o îmbucurătoare statornicie: în chiar ziua în care se întîmpla să îmbrace o haină nouă, și-o armoniza pe dată cu ansamblul vestimentar, pătîndu-o cu o ulțitoare repeziciune. Omul acesta aștepta ca bucătăreasa să-l încunoștiințeze că pălăria i s-a învechit peste măsură, pentru ca să se hotărască să-și cumpere alta. Cravata-i era legată veșnit șleampăt, iar urma pe care baveta lui de magistrat o lăsa pe gulerul mototolit al cămășii rămînea mereu așa. Părul cărunt nu și-l pieptăna cu zilele și se bărbierea doar de două ori pe săptămînă... Nepurtînd niciodată mănuși, își vîra de obicei mîinile în buzunarele de la vestă, cu marginile soioase și aproape totdeauna rupte, ceea ce adăuga o trăsătură în plus la aspectul răpănos, prăfuit al făpturii sale.

Cine a fost prin Palatul de Justiție din Paris — loc unde forfotesc toate variantele costumului negru — acela își va putea da seama de înfățișarea domnului Popinot. Obișnuința de a sta zile de-a rindul în ședință îi schimbase pînă și conformația mădularelor, așa precum nesfîrșitele, anostele pledoarii influențează asupra fizionomiei magistraților. Închis în săli penibil de înguste, clădite fără nici o maiestate arhitecturală și în care aerul se viciază de îndată, judele parizian ia, vrînd-nevrînd, o înfățișare posacă, crispată de atenție, mahmurită de atîta plictis. Pielea i se gălbejește, căpătînd — după cum e firea omului — reflexe verzui. În sfîrșit, tînărul cel mai în floare ajunge ca să se prefacă într-un fel de palidă mașină de considerente juridice, într-un robot aplicînd Codul la toate cazurile, cu indiferența cu care se învîrt roțile unui orologiu.

Așadar, dacă natura nu-l înzestrase pe domnul Popinot cu o înfățișare plăcută, nici magistratura nu-i înfrumusețase întru nimic făptura. Silueta sa părea schițată din linii ce se băteau cap în cap. Genunchi noduroși, picioare ciolănoase și mîini lătărețe, contrastau cu o față sacerdotală, care semăna de departe cu un cap de vițel, o față searbăd de blîndă, stoarsă de vlagă, prost luminată de niște ochi ceaciri, despărțită de un nas drept și turtit, avînd deasupra o frunte teșită, împodobită cu două urechi clăpăuge, dizgrațios de pleoștite. Părul lui rar și subțire descoperea tivga prin mai multe cărări răzlețe. O singură trăsătură ar fi prețuit fizionomistul în fața lui : gura, pe care se citea o dumnezeiască bunătate. Omul acesta avea niște buze mari, roșii, cu multe crețuri, sinuoase, mobile, expresive, în care natura întruchipase simțăminte frumoase ; niște buze ce vorbeau inimii și vesteau deșteptăciune, cuget limpede, darul unei adînci intuiții și un duh îngeresc. De aceea, l-ai fi judecat greșit dacă te-ai fi luat numai după fruntea șterșă, după ochii veștezi și jalnica-i înfățișare. Viața lui Popinot se potrivea cu fizionomia sa, ascunzînd o neștiută bogăție intelectuală și virtutea unui sfînt.

Absolvise Facultatea de Drept cu atîta strălucire, încît împăratul Napoleon, între anii 1806 și 1811 — cu prilejul reorganizării justiției, la propunerea lui Campacérès [18] — îl înscrisese în fruntea celor ce aveau să fie numiți la Curtea Imperială din Paris. Popinot însă nu era de felul lui un intrigant. La fiece nouă intervenție, la fiecare nouă cerere, ministrul îl retrograda. Popinot nu pusese niciodată piciorul la arhicancelar și nici la ministrul Justiției. De la Curte fu exoflisit la Tribunal; apoi, datorită lucrăturilor unor oameni întreprinzători și înfigăreți, se văzu coborît pe treapta cea mai de jos: fu numit jude-supleant! Ca un singur glas vui tot Tribunalul: Popinot jude-supleant! Nedreptatea strigătoare stîrni indignare în toată lumea judiciară; avocații, aprozii, toți erau uluiți, în afară doar de Popinot, care nu se sinchisea. După ce vîlva stîrnită se potoli, fiecare fu de părere că „totul e cît se poate de bine în cea mai bună lume cu putință", care hotărît că trebuia să fie lumea judiciară. Popinot rămase așadar supleant, pînă în ziua cînd cel mai vestit ministru de Justiție al Restaurației [19] răzbună în sfîrșit samavolniciile și nedreptățile făcute acestui om sfios și tăcut de către mai-marii dregători împărătești. Astfel că, după ce timp de doisprezece ani stătuse ca jude-supleant, domnul Popinot era de-acum fără îndoială sortit să moară simplu judecător la Tribunalul Senei.

Spre a înțelege sumbra ursită a unuia dintre oamenii cei mai înzestrați ai tagmei judecătorești, se cuvine să intrăm în unele considerațiuni care vor da în vileag viața și caracterul acestuia. Pe de altă parte, vor ieși la iveală și cîteva din dedesubturile acestei mari mașini numite Justiția. Cei trei președinți sub care — rînd pe rînd — domnul Popinot a slujit la Tribunalul Senei, îi dăduseră atribuții de *judecătoraș*, singurul cuvînt în stare să cuprindă ideea de exprimat. Firește că în acest rang nu a putut să-și dea măsura capacității la care l-ar fi îndrituit studiile sale anterioare. Așa după cum un pictor este invariabil trecut de către sleahta artiștilor, cunoscătorilor sau nătărăilor, în categoria peisagiști, portre-

tiști, pictori ce cultivă tematică istorică, marină, sau pictori de gen — tot astfel și Popinot își avu eticheta și fu catagrafiat ca atare. Oamenii aceștia — din ciudă, din atotpulernicie critică sau din vreo prejudecată — mărginesc inteligența persoanei, cu gîndul că trebuie să existe în orice creier vreun loc bătătorit; lumea aplică acest șablon atît de strîmt scriitorilor, oamenilor de stat și tuturor acelora care încep printr-o specialitate, înainte de a fi proclamați „universali". Așa i-a fost scris și lui Popinot, care fu categorisit în genul lui. Magistrații, avocații, portăreii — toți cei ce lorfotesc prin pajiștile judiciare — osebesc într-o cauză două elemente: Dreptul și Dreptatea. Dreptatea rezultă din fapte. Dreptul este aplicarea principiilor la fapte. Cineva poate, de bună seamă, să aibă dreptate și, totuși, fără ca judecătorul să poată fi învinuit cu nimic, în fața Justiției, el să piardă. Între conștiință și fapt se despică o prăpastie de rațiuni hotărîtoare, necunoscute judecătorului, rațiuni ce duc la osîndirea sau la legitimarea unui anume fapt. Judecătorul nu e Dumnezeu; datoria lui este să cumpănească faptele cu principiile și să judece (folosindu-se de o unitate de măsură determinată) o serie de spețe infinit de variate. Dacă, spre a putea da sentințe drepte, judele ar avea puterea să scruteze conștiințele și să descurce pricinile, atunci fiecare judecător ar fi un om mare. Franța ar avea nevoie de aproape șase mii de asemenea magistrați; dar nici o generație n-are în slujba ei șase mii de oameni mari; cu atît mai puțin îi va putea avea în corpul judecătoresc. În mijlocul civilizației pariziene, Popinot era foarte iscusit cadiu,[20] care, după ce prin însușirile inteligenței și după ce frecase îndelung fiecare literă a legii de spiritul faptelor, ajunsese să-și dea seama de greșeala judecăților pripite și violente. Ajutat de o profundă pătrundere judiciară, el străpungea carapacea îndoitei minciuni cu care avocații cocoloșesc adevăratul miez al proceselor. Popinot era judecător în felul în care Desplein era chirurg. El scruta conștiințele, așa cum acest savant sfredelea trupurile. Viața și deprinderile sale îl făceau capabil să dră-

muiască gîndurile cele mai tainice — prin cercetarea faptelor. Adîncea procesele așa cum Cuvier[21] scotocea măruntaiele pămîntului. Înainte de a trage vreo concluzie, mergea din deducție-n deducție și reclădea trecutul conștiinței, așa cum Cuvier reconstituia un anoploterium. Cînd, de pildă, avea de redactat un raport, el se trezea deseori noaptea, descoperind o dîră de adevăr care deodată îi licărea prin minte. Izbit de marile nedreptăți ce încununează îndeobște luptele juridice, unde totul se întîmplă în pofida omului cinstit, Popinot punea deseori concluzii împotriva Dreptului, dar în favoarea Dreptății, în toate procesele în care plana un oarecare dubiu. Colegii lui îl socoteau din această privință un spirit puțin practic; argumentele sale, fructul unor duble deducțiuni, prelungeau astfel deliberările instanței; iar din clipa cînd Popinot simțea că-i ascultat în silă, își dădea părerea foarte pe scurt. Se zicea că în asemenea împrejurări judecă prost; însă avînd în vedere spiritul său de apreciere nemaipomenit, judecata sa limpede și perspicacitatea-i adîncă — el trecea ca fiind înzestrat cu o deosebită aptitudine pentru greaua funcțiune de judecător de instrucție. Și astfel rămăsese, cea mai mare parte a vieții, un simplu judecător de instrucție. Deși însușirile îl făceau eminamente potrivit pentru această anevoioasă carieră și deși avea faima de a fi un încercat criminalist care-și îndrăgea meseria, inima lui bună îl chinuia neîncetat și, prins între conștiință și sentimentul de milă, se perpelea ca într-o menghină. Deși funcția de judecător de instrucție era salarizată mai bine decît cea civilă, nu ispitea însă pe nimeni: era prea absorbantă. Însă Popinot, muncitor neobosit, lipsit de ambiție și care știa ce înseamnă modestia și știința încercată, nu se plîngea de ursita lui; el jertfi binelui obștesc atît înclinațiile lui firești, cît și compătimirea — lăsîndu-se surghiunit în mlaștinile Instrucțiunii criminale, unde știu să fie deopotrivă de aspru și de bun. Uneori, prin mijlocirea grefierului, dădea prevenitului bani, fie pentru tutun, fie pentru o haină călduroasă de iarnă; această milostenie se făcea pe parcursul de la cabinetul ju-

decătorului pînă la Souricière[22] — închisoarea temporară în care erau ținuți prevenții la dispoziția instructorului. Popinot știa să fie, deopotrivă, un neînduplecat judecător și om de suflet. Iată de ce nimeni nu izbutea să smulgă cu atîta ușurință mărturisiri fără a recurge la nici unul din obișnuitele tertipuri judecătorești. Avea de altfel agerimea unui adevărat geniu iscoditor. Omul acesta simplu și năuc, cu înfățișarea sa blajină și prostuță, dibuia toate vicleniile Crispinilor[23] ocnași, dădea de gol chiar pe cele mai aturisite infractoare, izbutea să înduplece pe cei mai nemernici. Împrejurări puțin obișnuite îi ascuțiseră mintea. Spre a putea însă istorisi toate acestea, e musai să pătrundem în viața sa intimă ; căci calitatea de judecător era doar latura socială a lui Popinot, în care sălășluia un alt ins — mai mare și mai puțin cunoscut.

Cu doisprezece ani înainte de ziua în care începe povestirea noastră, pe foametea aceea cumplită ce a coincis fatal cu șederea aliaților în Franța,[24] Popinot a fost numit președinte al Comisiei extraordinare, care avea drept țel distribuirea merindelor pentru nevoiașii din arondismentul doisprezece, aceasta tocmai cînd avea de gînd să părăsească locuința din strada Fouarre, pe care n-o îndrăgea nici el și nici soția lui. Acest mare jurisconsult, acest profund criminalist (a cărui superioritate părea o aberație în ochii colegilor) vedea de vreo cinci ani încoace dezlegarea a tot felul de pricini juridice, fără a înțelege însă și tîlcul lor. Urcînd mereu prin mansarde și întîlnind mizeria la tot pasul, studiind chinuitoarele nevoi care duc treptat pe cei săraci la săvîrșirea anumitor fapte blamabile și dîndu-și în sfîrșit seama de greul zbucium al nevoiașilor, judele Popinot fu copleșit de o profundă milă. El deveni atunci ca un sfînt Vincențiu de Paul[25] pentru toți acești copii mari, pentru toți acești muncitori obidiți. Schimbarea sa însă nu fu săvîrșită dintr-o dată. Ca și viciile, binefacerea trebuie să-și ia mai întîi avînt. Milostenia usucă punga unui sfînt, așa după cum ruleta macină averea unui cartofor : treptat, Popinot văzu o sărăcie și alta, merse din pomană

în pomană. După ce ridică toate zdrențele ce sînt pentru mizeria obștească ca un soi de oblojeală sub care mustesc răni înveninate, dătătoare de friguri, — pînă într-un an de zile deveni providența mahalalei sale. A ajuns membru în Comitetul de binefacere și în Biroul milosteniilor. De cîte ori se ivea vreo slubă onorifică, o primea și îndeplinea oficiul fără nici o îngîmfare, întocmai ca omul cu surtuc [26] care-și petrece viața împărțind supă prin piețele publice, pe oriunde întîlnea flămînzi. Popinot avea fericirea să poată acționa pe o arie mai întinsă și într-o sferă mai ridicată. Stătea de veghe, preîntîmpina crimele, dădea de lucru șomerilor, găsea cîte o slujbă pentru neputincioși, împărțea cu chibzuință ajutoare oriunde nevoia o cerea ; era sfetnicul văduvelor, apărătorul copiilor fără căpătîi, comanditarul micilor negustători. Nimeni din Tribunal sau din Paris nu cunoștea această tainică viață a lui Popinot. Există virtuți atît de strălucite încît atrag după sine negura. Oamenii adumbriți se grăbesc să le pună sub obroc. Cît despre clienții magistratului, acești oameni trudiți, muncind zi și noapte, nu mai erau în stare să-i ducă mai departe buna faimă ; aveau ingratitudinea copiilor ce nu-și pot achita niciodată datoria de recunoștință, fiind cu mult prea îndatorați. Există, firește, și ingratitudini forțate ; dar care suflet a putut semăna binele pentru a culege recunoștința și a se crede apoi o inimă mare ?

Încă din al doilea an al tainicului său apostolat, Popinot ajunse să prefacă acea odaie de la parter, care primea lumină prin cele trei ferestre zăbrelite cu drugi de fier, într-un fel de vorbitor. Pereții și tavanul acestei largi încăperi fuseseră văruiți ; mobilierul era alcătuit din bănci de lemn (ca la școală), dintr-un dulap ordinar, un birou de nuc și un scaun. În dulap se aflau catastifele operelor de filantropie, modele de bonuri pentru pîine, un registru-jurnal. Popinot ținea scriptele negustorește, ca nu care cumva, din milă, să se lase tras pe sfoară. Toate nefericirile mahalalei se aflau consemnate și contabilizate aci, într-un registru unde obida fiecăruia își avea

evidența — întocmai ca datornicii unui comerciant. Dacă uneori avea dubii cu privire la o familie sau la un om, magistratul cerea de la Siguranță fișele polițienești. Aghiotantul său, Lavienne, era un servitor făcut parcă anume pentru Popinot. El scotea amanetările depuse la Muntele de Pietate sau le prelungea sorocul, alergînd unde se simțea nevoia vreunui grabnic ajutor, în timp ce stăpînul lucra la Tribunal. Vara, de la patru la șapte, iar iarna, de la șase la nouă dimineața, odaia era ticsită de femei și copii săraci, pe care Popinot îi primea în audiență. Iarna acolo nici nu mai trebuia sobă ; era așa înghesuială, încît odaia se încălzea de la sine ; Lavienne așternea numai niște paie pe dușumeaua umedă. Cu timpul, băncile începuseră să lucească de parcă erau de mahon lustruit ; apoi, la înălțimea omului, pe pereți, se așternu un soi de mîzgă provenită din frecușul drențelor și hainelor jenghinoase ale acestor ponosiți. Îl iubeau atît de mult pe Popinot încît, chiar în timpul iernii, cînd se adunau în zori, înainte să le deschidă ușa, — femeile, ca să se dezmorțească, se încălzeau cu oale cu cărbuni, iar bărbații își băteau birjărește brațele pe umeri — nu făceau nici cel mai mic zgomot, nu cumva să-i tulbure somnul. Căutătorii de zdrențe, oamenii nopții, îi știau casa și se uitau adesea spre biroul magistratului, luminat pînă la ore tîrzii. În sfîrșit, cînd treceau pe acolo hoții, ziceau : „Asta-i casa lui"! Și i-o respectau. Diminețile le consacra săracilor, după-amiezele criminalilor, iar serile treburilor judecătorești.

Spiritul de observație al lui Popinot era așadar, vrînd-nevrînd, orientat în două direcții : pe de o parte ghicea virtuțile sărăcimii, bunele simțăminte jignite, faptele frumoase (în principiu), devotamentele necunoscute ; iar pe de alta izbutea să scruteze în străfundul conștiințelor, urmărea cele mai mici trăsături ale crimei și cele mai subțiri ițe ale delictelor. Averea lui Popinot producea o rentă de o mie de scuzi.[27] Soția lui — soră cu domnul Bianchon-tatăl, doctorul de la Sancerre — îi mai adusese de două ori pe atît. De cinci ani murise, lăsîndu-i întreaga moștenire.

Cum salariul de jude-supleant nu era prea mare şi cum Popinot fusese numit judecător „plin" abia de patru ani, e lesne de ghicit pricina zgîrceniei în cele ce priveşte viaţa şi persoana ; căci cu puţinele lui venituri avea de făcut faţă la nenumărate binefaceri. De altfel, indiferenţa asta faţă de îmbrăcăminte, care arăta că Popinot nu se sinchisea cîtuşi de puţin de el, nu era oare semnul unei înalte ştiinţe, al unei arte trăite intens, al unui cuget veşnic viu ? Pentru a-i desăvîrşi portretul, va fi de ajuns să adăugăm că Popinot era printre puţinii magistraţi ai Tribunalului Senei cărora nu le fusese conferită Legiunea de Onoare.

Acesta era omul pe care preşedintele Secţiei a doua a Tribunalului îl delegase să ia interogatoriul marchizului d'Espard, pe baza plîngerii soţiei care cerea punerea lui sub interdicţie. Popinot nu intrase nici de doi ani de zile în tagma judecătorilor civili.

Strada Fouarre, în care viermuiau dis-de-dimineaţă atîţia nenorociţi, se golea pe la ora nouă, spre a-şi relua obişnuita înfăţişare întunecoasă şi mizeră. Bianchon dădu bice calului ca să-l mai poată prinde pe unchiu-său în toiul audienţelor. Surîdea la gîndul ciudatului contrast pe care avea să-l facă judecătorul alături de doamna d'Espard ; însă avea să-l îndemne să-şi schimbe hainele, ca să nu pară atît de caraghios.

Oare o avea unchiul vreun rînd nou de haine ? se întrebă Bianchon cînd intră în sala slab luminată de ferestrele vorbitorului. Cred că ar fi bine să mă înţeleg cu Lavienne în privinţa asta.

La uruitul cabrioletei, vreo zece săraci ieşiră miraţi de sub tindă şi, recunoscînd pe doctor, îl salutară ; căci gloata nevoiaşilor nenorociţi cunoştea tot atît de bine pe Bianchon, care trata pe gratis bolnavii recomandaţi de judecător. Bianchon îl zări pe unchiul său în mijlocul vorbitorului. Băncile erau înţesate de nevoiaşi, fiecare îmbrăcat cu nişte ţoale prezentînd ciudăţenii din cele care fac, chiar şi pe trecătorii lipsiţi de simţ artistic, să stea pe loc să privească. Desigur că un desenator (un Rembrandt,

de pildă, de s-ar mai găsi vreunul în zilele noastre), văzînd jelania asta smerită și tăcută, ar fi creat una din cele mai admirabile compoziții. Iată fața austeră și zbîrcită a unui bătrîn cu barbă albă, cu fruntea apostolică, înfățișînd privirilor parcă icoana desăvîrșită a sfîntului Petru. Pieptul lui, puțin descoperit, lăsa să se vadă o puternică musculatură, semn al unei sănătăți de fier care-l ajutase să-ndure lungul calvar al nenorocirilor. Colo vedeai o tînără alăptîndu-și pruncul și ținînd totodată între genunchi un puști de vreo cinci ani. Sînul ei dalb, strălucind printre zdrențe, trupul străveziu al sugarului și chipul copilului în care puteai deslușì pe strengarul de mîine, gingășia contrastului între glotura asta de mutre rebegite și această familie te înduioșau. Ceva mai încolo, o bătrînă femeie, galbenă și zgribulită, întruchipa masca respingătoare a pauperismului răzvrătit, gata să răzbune într-o zi de răscoală toate suferințele trecutului. Iată și un tînăr muncitor slăbuț și leneș; privirea ageră arăta că are înalte însușiri, sugrumate însă de nevoi zadarnic combătute; nu spunea nimic în legătură cu suferințele lui; dar era pe punctul să se prăpădească, deoarece n-avusese niciînd prilejul să poată ieși din uriașul smîrc în care îl înglodaseră toate mizeriile, sfîșiindu-se una pe alta. Erau foarte multe femei; bărbații plecați prin ateliere le lăsaseră fără îndoială lor grija de a pleda cauza gospodăriei, cu acel duh specific femeilor din popor, mai totdeauna regine în cocioabele lor. Vedeai acolo basmale hărtănite, poalele rochiilor tivite cu noroi, broboade destrămate, scurteici janghinoase și ciuruite, însă pretutindeni niște ochi care scăpărau ca para focului. Era o îngrozitoare adunare a cărei înfățișare îți făcea dintru început scîrbă dar care, mai apoi, îți pricinuia un soi de spaimă cumplită, atunci cînd îți dădeai seama că resemnarea, întîmplătoare doar, a sufletelor acestea înfruntînd toate nevoile vieții, nu era altceva decît o speculație întemeiată pe binefacere. Cele două lumînări ce luminau vorbitorul pîlpîiau în norii de ceață pricinuiți de puturoșenia acestei odăi prost aerisite.

În toată această adunătură, magistratul își avea farmecul lui pitoresc. Pe cap purta o tichie stacojie de bumbac. Cum nu-și pusese cravată, gîtul lui pungit și roșu de frig răsărea prin gulerul chelbosit al halatului. Fața lui veștedă avea înfățișarea oarecum tîmpă a omului preocupat. Gura, ca la toți cei ce trudesc, era strînsă-n cute ca o pungă cu șireturile trase. Fruntea încruntată părea că s-a încărcat de toate spovezile ce le ascultase; simțea, analiza, judeca. Atent ca un cămătar pe termen scurt, ochii lui păraseau catastifele și fișele spre a sfredeli pînă în adîncul inimilor cercetate cu aceeași rapidă ochire cu care zgîrciții își exprimă îngrijorarea. Lavienne, în picioare, stătea la spatele stăpînului, gata să-i îndeplinească poruncile, făcînd fără îndoială și puțină poliție, primind pe noii veniți, îmbărbătîndu-i, în pofida rușinii lor. Intrarea doctorului stîrni în sală o mișcare printre bănci. Lavienne întoarse capul și fu cît se poate de mirat să-l vadă pe Bianchon.

— Bun sosit, băiete! îl întîmpină Popinot, întinzîndu-i mîinile. Ce vînt mi te aduce la ora asta?

— Mi-era frică să nu începi astăzi o cercetare judiciară, mai înainte să te fi văzut. În legătură cu aceasta, aș dori să stau puțin de vorbă cu matale.

— Uite ce-i — reluă judecătorul, adresîndu-se unei femei mărunte și durdulii ce stătea în picioare înaintea lui — dacă nu-mi spui ce anume te doare, să știi că de unul singur nu am să ghicesc niciodată!

— Grăbește-te — o îndemnă Lavienne — nu vezi că le răpești timpul la ceilalți.

— Sînt precupeață în piața mare, domnul meu, destăinui ea într-u sfîrșit, potrivindu-și așa fel glasul încît să nu poată fi auzit decît de Popinot și de Lavienne; am un sugar pentru care-s datoare la doica ce mi l-a alăptat; aveam niște bănuți, dar deși-i ascunsesem...

— Ei! și bărbatul ți i-a șterpelit? completă Popinot, ghicind deznodămîntul mărturisirii.

— Chiar așa, domnul meu.

— Cum te numești?

— La Pomponne.

— Și pe soțul dumitale?

— Toupinet.

— Strada Petit Banquier? reluă Popinot, răsfoindu-și catastiful. E la închisoare, adăugă el, după ce se uită la o adnotare scrisă pe marginea rubricii în care găsi înscrisă familia.

— Pentru datorii, scumpul meu domn...

Popinot dete din cap.

— Însă nu mai am ce pune pe tejghea, domnul meu; ieri m-am pomenit cu proprietarul care m-a silit să-i plătesc chiria, că de nu, mă dă afară.

Lavienne se aplecă spre urechea stăpînului și îi șopti ceva.

— Ei, și cît îți trebuie ca să-ți cumperi fructele de la Hală?

— Păi, domnul meu, mi-ar trebui, ca să merg mai departe cu negoțul... mi-ar trebui, zic... vreo zece franci...

Judecătorul făcu un semn lui Lavienne, care scoase banii dintr-un sac și îi dădu femeii, în timp ce judecătorul însemna în catastif împrumutul. Cînd văzu cum tresare de bucurie, Bianchon putu să ghicească marea neliniște care desigur că frămîntase pe această zarzavagioaică pînă să dea ochi cu judecătorul.

— Dar matale? întrebă Lavienne pe bătrînul cu barba albă.

Bianchon trase deoparte pe servitor și se interesă cît timp vor mai ține audiențele.

— Azi-dimineață domnul a primit două sute de inși; mai au rămas vreo optzeci de cercetat, zise Lavienne, așa că domnul doctor are timp să meargă să-și facă primele vizite.

— Băiete — zise judecătorul, întorcîndu-se și apucîndu-l de braț pe Horace — uite, am aci două adrese în apropiere; una în strada Seine, cealaltă în strada Arbalète. Dă o fugă pînă acolo. În strada Seine o fată tocmai s-a asfixiat, iar pe Arbalète ai să găsești un om pe care trebuie să-l internezi la tine la spital. Te aștept la cafea.

Bianchon se întoarse peste un ceas. Strada Fouarre era acum pustie; începea să se crape de ziuă. Unchiul

se urca la el în odaie, ultimul sărac pe care magistratul îl blagoslovise, tocmai plecase ; sacul lui Lavienne se deșertase.

— Ei, ce se aude cu bolnavii mei ? întrebă judecătorul pe Bianchon, urcînd treptele.

— Omul a murit, răspunse Bianchon ; fata însă, va scăpa teafără.

De cînd nu se mai simțea ochiul și mîna unei stăpine, apartamentul lui Popinot luase o înfățișare după chipul și asemănarea lui. Incuria omului mînat de un singur gînd stăpînitor pusese o stranie pecete peste tot. Pretutindeni se așternuse un colb străvechi ; pretutindeni se schimbase menirea lucrurilor, fapt care te făcea să vezi că te afli în gospodăria unui burlac. În vasele de flori găseai hîrtii, te împiedicai de sticle de cerneală goale lăsate pe mobile, de farfurii uitate sau de brichete cu fosfor prefăcute în sfeșnice, atunci cînd pesemne voise să caute ceva, sau găseai obiecte mutate din loc și lăsate în plata Domnului, în sfîrșit, dădeai de tot soiul de îngrămădiri, sau de goluri, prilejuite mereu de un gînd neîmplinit de a face ordine. Biroul magistratului, răvășit în chip deosebit de acest neîncetat zbucium, arăta însă în chip vădit activitatea fără de răgaz a lui Popinot ; arăta avîntul omului copleșit de treburi și fără de încetare hărțuit de obligații ce se întrepătrund. În bibliotecă parcă dăduse cineva iama ; cărțile zăceau vraiște, unele vîrîte-n altele deschise, altele căzute cu foile în jos ; dosarele cu procedurile lor, înșiruite de-a lungul bibliotecii, acopereau parchetul care nu mai fusese lustruit de doi ani de zile. Mesele, mobilele erau ticsite cu tot felul de *ex-voto*-uri [28] aduse de sărăcimea recunoscătoare. Pe niște ciubuce de sticlă albastră ce împodobeau căminul, vedeai două globuri de sticlă, înăuntrul cărora fuseseră amestecate felurite vopsele ce le dădeau aspectul unui ciudat produs al naturii. Buchețele de flori artificiale, tablouri în care inițialele lui Popinot apăreau în ghirlande cu inimioare și flori de „nu-mă-uita", ornamentau pereții. Ici găseai cutii de lemn săpate cu migală, dar care nu foloseau la nimic ; colo, presse-papier-uri lucrate în stilul obiecte-

lor ce le fac puşcăriaşii prin penitenciare. Aceste capodopere ale răbdării, aceste rebusuri ale recunoştinţei,[29] aceste buchetele uscate făceau din biroul şi odaia judeului un fel de bazar de jucării... Popinot nota toate aceste obiecte în agende, împănîndu-le cu însemnări, cu peniţe rătăcite şi hîrtiuţe. Toate aceste mărturii sublime ale milosteniei sale dumnezeieşti erau veştede şi colbuite. Cîteva păsări împăiate cu măiestrie, dar ciuruite de molii, se înălţau asupra acestui hăţiş de mărunţişuri, peste care domina favorita doamnei Popinot — o pisică din neamul Angora; un naturalist făr'de-o lăscaie i-o dăduse îndărăt, împăiată şi purtînd aparenţele vieţii; îi oferise astfel, pentru o mică pomană, această comoară veşnică. Un artist oarecare din cartier, căruia sentimentul îi zăpăcise penelurile, zugrăvise şi el portretele soţilor Popinot. Perniţe brodate, peisaje lucrate în canava şi cruciuliţe de hîrtie îndoită (ale căror înfloriturivădeau o muncă nesăbuită), toate acestea năpădiseră pînă şi locul din jurul patului, în iatacul lui Popinot. Perdelele de la ferestre erau negre de fum, iar draperiile pierduseră orice urmă de culoare. Între cămin şi masa lungă, pătrată; la care lucra magistratul, pe o măsuţă, bucătăreasa aşezase două cesti de cafea cu lapte. Două fotolii de mahon, îmbrăcate în rips, îmbiau pe unchi şi pe nepot. Lumina primită de la ferestre, neajungînd pînă acolo, bucătăreasa le-lăsase două lumînări cu feştile din cale-afară de lungi ce pîlpîiau în chip de ciupercă. Ele împrăştiau acea lumină roşiatică — găselniţă a zgîrciţilor — care, datorită încetinelii combustiunii, prelungeşte viaţa lumînării.

— Unchiule, n-ar fi rău să te-mbraci mai gros cînd cobori în vorbitor.

— Nu-mi place să-i las s-aştepte pe toţi sărmanii ăştia! Dar ia spune tu ce vînt te-aduce la mine?

— Păi, venisem să te poftesc mîine la masă la marchiza d'Espard.

— E rudă cu noi? întrebă grav judecătorul, cu o nevinovăţie atît de sinceră, încît Bianchon pufni în rîs.

— Nu, unchiule, marchiza d'Espard este o doamnă cu vază din înalta societate. A făcut o cerere la Tribunal pentru a-şi pune sub interdicţie soţul; şi matale ai fost delegat...

— Şi-ai vrea să prînzesc la dînsa! Eşti nebun? zise judecătorul, luînd în mînă codul de procedură civilă. Ia şi citeşte articolul care opreşte pe magistrat să bea sau să mănînce cu una din părţile ce are de judecat. Dacă marchiza ta are ceva să-mi comunice, să poftească aci. După ce astă-noapte voi fi cercetat dosarul, va trebui într-adevăr să merg la soţul ei pentru a-i pune cîteva întrebări.

Se sculă, luă un dosar care se afla deasupra, sub un presse-papier şi spuse, după citirea titlului:

— Iată actele. Dacă această cucoană mare şi cu vază te interesează într-adevăr, hai să-i citim jalba!

Popinot îşi încheie halatul ale cărui poale se deschideau într-una dezvelindu-i pieptul; muie o bucăţică de pîine în cafeaua care se răcise, luă apoi cererea şi o citi, îngăduindu-şi unele paranteze şi comentarii la care luă parte şi nepotul.

III. CEREREA

„Către Domnul Preşedinte al Tribunalului Civil de Primă Instanţă al Departamentului Sena, cu reşedinţa în Palatul Justiţiei.

„Doamna Jeanne-Clémentine-Athénaïs de Blamont-Chauvry, soţia domnului Charles-Maurice-Marie Andoche, conte de Nègrepelisse, marchiz de Espard (noblеţe de soi), proprietar; sus-numita doamna d'Espard, domiciliată în strada Faubourg Saint-Honoré Nr. 104 şi sus-numitul domn d'Espard, în strada Montagne Sainte-Geneviève Nr. 22 («Da, da, preşedintele îmi spusese că locuieşte în mahalaua mea!»), avînd ca avocat pe domnul Desroches... («Desroches, un mic şperţar, prost văzut şi de Tribunal şi de confraţi, un om care dăunează clienţilor săi».)

— Săracul, zise Bianchon, din păcate n-are nici un ban și se zbate ca dracu-n aghiazmă. Ce să-i faci!

„...are onoarea să vă aducă la cunoștință, Domnule Președinte, că în ultimul an, facultățile morale și mintale ale domnului d'Espard, soțul domniei-sale, au suferit o atît de mare alterare încît a ajuns, astăzi, la o stare de demență și imbecilitate ce se încadrează în prevederile articolului 486 ale Codului Civil; de aceea, în interesul salvării averii și persoanei sale și în interesul copiilor săi, pe care îi ține la dînsul, este necesar a se face aplicațiunea dispozițiunilor cerute de sus-numitul articol.

„Că într-adevăr starea sufletească a domnului d'Espard, care de cîțiva ani stîrnea îngrijorări datorită sistemului adoptat de dînsul în ceea ce privește administrarea afacerilor, mai ales în ultimul an, a atins o lamentabilă stare de depresiune. Ca primă facultate care s-a resmințit în urma acestui neajuns a fost voința sa, și că această smintire l-a lăsat pe domnul marchiz d'Espard pradă tuturor primejdiilor unei incapacități care se manifestă prin următoarele fapte:

„Încă de mult, toate veniturile domeniilor marchizului d'Espard au început să treacă, fără cauze plauzibile și fără avantaje — nici măcar temporare pentru el — în mîna unei bătrîne a cărei respingătoare sluțenie este îndeobște cunoscută: o anume doamnă Jeanrenaud, domiciliată fie la Paris, în strada La Vrillière Nr. 8, fie la Villeparisis, lîngă Claye, în departamentul Seine-et-Marne; aceste venituri au început să treacă de asemenea și la fiul ei, în vîrstă de treizeci și șase de ani, ofițer în fosta gardă imperială pe care domnul marchiz d'Espard — prin relațiile de care se bucură — l-a numit șef de escadron la regimentul 1 cavalerie al Gărzii Regale. Aceste persoane, care se aflau în 1814 în cea mai neagră sărăcie, au dobîndit rînd pe rînd imobile de o mare valoare, între altele, și de curînd, o casă pe Grande rue Verte, unde domnul Jeanrenaud face actualmente cheltuieli exorbitante în vederea instalării sale cu mama sa, doamna

Jeanrenaud și în vederea căsătoriei pe care sus-numitul vrea s-o contracteze ; cheltuielile se ridică pînă în prezent la peste una sută mii de franci. Proiectul matrimonial este înlesnit prin bunele oficii ale marchizului d'Espard pe lîngă bancherul său, domnul Mongenod, a cărui nepoată a fost cerută în căsătorie pentru sus-numitul domn Jeanrenaud, promițîndu-i-se și credite adecvate, în vederea dobîndirii demnității de baron. Această înnobilare s-a și făcut acum un an, prin decretul regal datat din 29 decembrie, în urma intervenției marchizului d'Espard, astfel după cum poate adeveri și excelența sa domnul ministru al Justiției, în cazul cînd Tribunalul ar judeca nimerit să recurgă la mărturia domniei-sale.

„Că nici o rațiune, *nici măcar ceea ce legea și morala deopotrivă osîndește* — nu poate îndreptăți înrîurirea pe care văduva doamnă Jeanrenaud o exercită asupra marchizului d'Espard cu care, de altfel, se vede destul de rar ; că de asemenea nici o rațiune nu poate justifica ciudata lui afecțiune față de sus-numitul baron Jeanrenaud, cu care are legături foarte sporadice. Dar cu toate acestea, influența lor este atît de mare, încît ori de cîte ori au nevoie de bani, chiar de n-ar fi decît pentru împlinirea unor fantezii, această doamnă sau fiul ei..."

— Ei, i-auzi : *rațiunea pe care legea și morala deopotrivă le osîndește !* Ce vrea oare să insinueze maestrul ?

Bianchon începu să rîdă.

„...această doamnă *sau fiul domniei-sale* capătă fără nici o discuție orișice sumă de la marchizul d'Espard ; dacă se întîmplă ca marchizul să nu aibă bani pe șin, atunci domnul d'Espard semnează polițe prin mijlocirea domnului Mongenod, care a propus subsemnatei să vină să depună în acest sens ca martor.

„Că, de altfel, în sprijinul acestora, s-au întîmplat de curînd următoarele fapte : cu prilejul reînnoirii contractelor de arendă ale moșiilor d'Espard, fermierii au plătit o sumă destul de importantă pentru pre-

lungirea convențiilor ; iar numitul Jeanrenaud și-a însușit de îndată acest cîștig.

„Că gîndul marchizului d'Espard este atît de departe de aceste sume de bani, încît atunci cînd i s-a pomenit de pierderea lor, nici măcar n-a părut a-și mai aduce aminte ; că ori de cîte ori persoane onorabile i-au pus întrebări cu privire la devotamentul său față de aceste două persoane, răspunsurile sale dădeau dovadă de un simțămînt de abnegație față de ideile și propriile sale interese, încît fără îndoială că această afacere ascunde o taină asupra căreia subsemnata cheamă într-ajutor Justiția ; deoarece e cu neputință ca această cauză să nu fie criminală, abuzivă, silnică, ori de o speță care trebuie să fie lămurită de medicina legală ; afară doar de cazul cînd această obsesie ar fi dintre cele ce intră în categoria abuzului de forță morală și care nu poate fi calificată decît prin noțiunea neobișnuită de *posedat...*"

— Drace, reluă Popinot, ce zici de asta, doctore ? Faptele acestea sînt cît se poate de ciudate.

— N-o fi vreun efect al puterii magnetice ? opină Bianchon.

— Ce ? Tu crezi în prostiile lui Mesmer,[30] în hîrdăul lui ? în vederea care străbate prin ziduri ?

— Da, unchiule, spuse cu tot seriosul doctorul. Adineauri, pe cînd te ascultam cum citești, mă gîndeam tocmai la asta. Îți pot spune că am verificat, într-altă sferă de aplicație, mai multe fapte asemănătoare relative la puterea de stăpînire nelimitată pe care o poate exercita un om asupra altuia. Contrar părerii unor confrați, eu sînt cu desăvîrșire convins de puterea voinței cu putere motrice. Lăsînd deoparte orice coțcărie sau complicitate, eu am putut vedea efectele unei atari posesiuni. Acțiuni ce au fost făgăduite magnetizatorului de către cel magnetizat, în timpul somnului, au fost apoi riguros îndeplinite de acesta din urmă, în stare de veghe. Voința unuia ajunsese să se substituie voinței celuilalt.

— Și îndeplinea orișice faptă ?

— Orișice !

— Chiar și fapte criminale ?

— Chiar și criminale.

— Dacă n-ai fi tu, să știi că nici nu te-aș asculta.

— Pot să-ți dovedesc, spuse Bianchon.

— Hh! hm! mormăi judecătorul. Presupunînd că pricina acestei captări ar ține de amintita ordine de fapte, cred că ar fi greu de dovedit și de admis posesiunea asta în fața Justiției.

— Dacă numita doamnă Jeanrenaud e bătrînă și urîtă ca o ciumă, nu văd, ce alt mijloc de seducțiune ar putea avea? zise Bianchon.

— Însă — reluă judecătorul — în 1814, atunci cînd se pretinde că ar fi avut loc seducțiunea, femeia avea și ea patrusprezece ani mai puțin decît azi; dacă acum zece ani ea a fost legată de marchizul d'Espard, aceste socoteli ne duc cu douăzeci și patru de ani în urmă, vreme cînd putea fi și tînără și frumoasă; îl va fi cucerit atunci, cu ajutorul unor mijloace mai firești, exercitînd asupra domnului d'Espard o putere de stăpînire în folosul ei și a fiului său; mulți bărbați nu știu să se sustragă unor asemenea subjugări. Dacă pricina ei pare vrednică de mustrare în ochii Justiției, în fața naturii însă ea poate părea îndreptățită. Doamna Jeanrenaud se va fi putut supăra din pricina căsătoriei marchizului d'Espard cu domnișoara de Blamont-Chauvry, care probabil s-a celebrat cam în vremea aceea; și s-ar mai putea să nu fie aci decît o rivalitate de femei, de vreme ce marchiza nu mai locuiește de mult cu marchizul d'Espard.

— Dar cum rămîne cu urîțenia ei respingătoare, unchiule?

— Puterea seducțiunilor — reluă judecătorul — este direct proporțională cu urîțenia; asta-i o veche socoteală! De altfel, doctore, mai e și vărsatul care de obicei lasă urme. Dar să citim mai departe:

„Că încă din anul 1815, spre a putea face față sumelor solicitate de aceste două persoane, domnul marchiz d'Espard s-a mutat cu cei doi copii ai săi în strada Montagne Sainte-Geneviève, într-un apartament a cărui lucie sărăcie este nevrednică de numele și demnitatea soțului subsemnatei («Fiecare locuiește

unde-i place») ...că el obligă pe acești doi copii — pe contele Clément d'Espard și pe vicontele Camille d'Espard — să ducă o viață nevrednică de numele, starea și viitorul lor; că deseori ei sînt într-o așa mare lipsă de bani, încît, nu de mult, proprietarul, un anume Mariast, a pus sechestru pe mobilierul din casă. Acest lucru fiind îndeplinit în prezența marchizului d'Espard, acesta l-a ajutat pe portărel, purtîndu-se ca și cum ar fi fost un om de teapa lui, dîndu-i totodată dovezi de curtenie și de atenție ce s-ar fi cuvenit unei persoane de un rang mai ridicat decît dînsul...

Unchiul și nepotul se uitară rîzînd unul la altul.

„Că, de altfel, în afara împrejurărilor aci relatate cu privire la văduva Jeanrenaud și la fiul acesteia, domnul baron Jeanrenaud, toate celelalte fapte ale vieții sale poartă pecetea smintelii; că de aproape zece ani de zile marchizul se ocupă într-un mod atît de asiduu de China, de obiceiurile, moravurile și istoria ei, încît a ajuns să reducă totul în viață la chinezării; că, întrebat asupra acestui punct, el încurcă treburile de azi, chiar întîmplările din ajun, cu fapte având legătură cu China; că făcînd comparație cu ocîrmuirea Chinei, critică acțiunile guvernului și purtarea regelui — cu toate că, pe de altă parte, are toată evlavia pentru Maiestatea Sa.

„Că această monomanie l-a împins pe marchiz la fapte necugetate; în pofida datelor cerute de rangul său și a ideilor pe care le propăvăduia în legătură cu îndatoririle aristocrației, a purces în ultimul timp la o afacere comercială pentru care subscrie zilnic «obligațiuni cu termen»; acestea îi amenință astăzi atît cinstea cît și averea; avînd în vedere că sus-numitele îndeletniciri îi dau calitatea de negustător și, în cazul cînd debitul ar deveni insolvabil, ar putea să-l ducă la faliment; că aceste obligațiuni contractate cu o serie de comercianți de hîrtie, cu tipografi, cu litografi și graficieni — furnizorii celor necesare lucrării intitulate «Istoria pitorească a Chinei», care a început să apară în fascicole — sînt atît de mari, încît acești furnizori, spre a-și asigura creanțele, au rugat

cu stăruință pe subsemnata să ceară punerea sub interdicție a marchizului d'Espard...

— Omului ăstuia îi lipsește o doagă, exclamă Bianchon.

— Crezi tu ? întrebă judecătorul. Trebuie să vedem ce spune și el. Cine n-ascultă decît un clopot, n-aude decît un singur sunet.

— Dar mi se pare... zise Bianchon.

— Dar mi se pare — reluă Popinot — că dacă vreo rudă de-a mea ar dori să-mi înhațe bunurile, iar eu, în loc să fiu un judecător despre care colegii mei pot zilnic să-și dea seama cît prețuiesc, aș fi un duce sau un *pair*, atunci un șmecher de avocat ca Desroches ar putea lesne să facă o jalbă asemănătoare și în ce mă privește.

„Că educația copiilor a avut de suferit pe urma acestei monomanii, deoarece el îi învață, contrar tuturor normelor de învățămînt, fapte din istoria Chinei, care vin în contrazicere cu învățăturile religiei romano-catolice ; de asemenea, el s-a apucat să-i învețe unele dialecte chinezești.

— Aci Desroches mi se pare caraghios, zise Bianchon.

— Cererea a fost ticluită de vreun contopist care nu-i prea chinez, zise judecătorul.

„Că deseori își lasă copiii fără de cele trebuincioase traiului ; că subsemnata, în pofida tuturor stăruințelor, nu-i pot vedea ; că domnul marchiz d'Espard îmi aduce copiii doar o dată pe an ; că știind de lipsurile pe care aceștia le îndură, am făcut zadarnice demersuri pentru a le procura cele necesare traiului, precum și lucrurile de care au nevoie...

— Oh, doamna mea, astea-s curate caraghioslîcuri ! Cine vrea să dovedească prea multe, nu dovedește nimic... Dragul meu— spuse judecătorul, lăsînd dosarul pe genunchi — te întreb ce mamă a avut vreodată atît de puțină tragere de inimă, atît de puțin suflet și a fost așa de fără de milă, încît să rămînă mai prejos decît înseși îndemnurile instinctului animal ? O mamă, dacă vrea să ajungă la copiii ei, de-

vine tot atît de șireată pe cît o fată poate fi pentru a izbîndi în dragoste. Dacă marchiza ta ar fi vrut cu adevărat să-și hrănească sau să-și îmbrace copiii, nici dracul n-ar fi putut-o împiedica! Așa-i? E cam prea gogonată pentru un judecător bătrîn! Hai să citim mai departe.

„Că la etatea la care au ajuns acești copii, se cuvine a se lua imediate măsuri în vederea sustragerii lor de sub înrîurirea nenorocită a educației ce li se dă; că se cade să se ia asemenea măsuri, în conformitate cu rangul lor, și că nu trebuie să mai aibă sub ochi pilda pe care le-o dă purtarea tatălui lor.

„În sprijinul amintitelor fapte există și mărturii ce vor putea fi lesne obținute de Tribunal. De multe ori domnul d'Espard a numit pe judecătorul de pace al ocolului doisprezece: un mandarin de al treilea rang; alteori, pe profesorii liceului Henric IV, *cărturari*. («Și ei se supără!») Chiar despre întîmplările cele mai banale, zice într-una că în China s-ar petrece într-alt fel decît la noi; în cursul unei convorbiri obișnuite, face tam-nesam aluzie, fie la doamna Jeanrenaud, fie la evenimente petrecute sub domnia lui Ludovic al XIV-lea, și rămîne apoi adîncit într-un întunecat alean. Din cînd în cînd își închipuie că s-ar afla în China. Mulți dintre vecinii marchizului, bunăoară domnii Erne Beker, student în medicină, și Jean Baptiste Frémiot, profesor, domiciliați în același imobil, sînt de părere, cunoscîndu-l pe marchiz, că în toate cele ce privesc China se vede o urmare a unui plan ticluit de domnul baron Jeanrenaud și de văduva — doamna mamă a acestuia — întru țelul de a-i desăvîrși nimicirea facultăților sale morale, deoarece singurul serviciu pe care doamna Jeanrenaud pare că i-l face, este acela de a-i pune la îndemînă absolut tot ce află în legătură cu China.

„Că, în sfîrșit, petiționara se oferă să dovedească Tribunalului că sumele înghițite de domnul Jeanrenaud, din anul 1814 și pînă în 1828, se ridică, nici mai mult, nici mai puțin, la cifra de un milion de franci.

„Spre conformarea tuturor acestor spuse, subsemnata poate aduce Domnului Președinte mărturia persoanelor care văd și cunosc pe domnul marchiz d'Espard, și ale căror nume și calități sînt consemnate mai jos; dintre acestea, unele au rugat cu multă stăruință pe subsemnata să ceară și să caute să întâptuiască punerea sub interdicție a domnului marchiz d'Espard, acesta fiind singurul mijloc de a-i feri averea de o dezastruoasă administrație și de a ține copiii departe de o influență nefastă.

„Avînd în vedere probele aci alăturate și luînd în considerație toate aceste fapte, dat fiind că sus-amintitele stări de lucruri arată limpede starea de sminteală și de imbecilitate a numitului domn marchiz d'Espard, cu domiciliul sus-arătat, — spre a ajunge la punerea acestuia sub interdicție, subsemnata cere Domnului Președinte să aibă bunăvoința de a ordona comunicarea cererii aci anexate domnului procuror regal și să însărcineze pe un judecător al Tribunalului cu întocmirea raportului, pentru termenul pe care veți binevoi a-l fixa, în așa fel încît Tribunalul să hotărască în deplină cunoștință de cauză și să facă dreptate etc., etc."

— Iată — zise Popinot — și ordonanța președintelui, prin care sînt învestit. Ei, și acum ce-o mai vrea de la mine marchiza d'Espard? Știu doar totul. Mîine mă voi duce cu grefierul meu la domnul marchiz, căci treaba nu mi se pare a fi tocmai curată.

— Ascultă, dragă unchiule, știi că nu ți-am cerut niciodată nici cel mai mic serviciu care să fi fost în legătură cu meseria de judecător; ei bine, te rog acum să ai pentru doamna d'Espard bunăvoința pe care o îndreptățește situația ei. Spune, dacă ar veni ea aci, ai asculta-o?

— Firește.

— Atunci, uite ce! Mergi de o ascultă la dînsa acasă. Doamna d'Espard e bolnăvicioasă, e nervoasă și are o fire gingașă, și nu cred că s-ar simți prea bine în cocioaba matale. Du-te pe seară, în loc să mergi

la cină, de vreme ce legea te oprește să bei și să mănînci cu împricinații.

— Dar legea nu te oprește și pe tine să primești moștenirile ce ți-ar lăsa clienții tăi? întrebă Popinot, căruia i se părea că simțise în glasul nepotului său o ușoară ironie.

— Hai, unchiule, chiar de n-ar fi decît faptul de a putea descoperi adevărul de pe urma acestei vizite, te rog să nu mă refuzi. Vei veni acolo ca jude-instructor, de vreme ce lucrurile nu ți se par limpezi... Ce naiba! Interogatoriul marchizei e oare mai puțin folositor decît al soțului ei?

— Ai dreptate — încuviință magistratul — s-ar putea ca ea să fie partea nebună. Voi veni!

— Trec să te iau; scrie pe agendă: *„Mîine seară la nouă, la doamna d'Espard."* Bun! zise Bianchon, văzînd pe unchiul că își notează întîlnirea.

A doua zi la nouă, doctorul Bianchon urcă scara plină de praf a unchiului său și-l găsi lucrînd la redactarea unei hotărîri spinoase.

Croitorul nu trimisese costumul cerut de Lavienne, așa încît Popinot era îmbrăcat tot cu vechiul său gheroc plin de pete și rămăsese același *incomptus* [31] la vederea căruia cei ce nu-i cunoșteau viața lăuntrică pufneau în ris. Bianchon îl convinse totuși să-și aranjeze cravata și să se închele la haină; camuflă apoi petele, butonîndu-i invers reverele de la dreapta spre stînga și descoperind astfel partea neuzată a postavului. Însă după cîteva clipe, vîrîndu-și mîinile în buzunarele vestei, așa cum era deprins, judecătorul își sufleca haina pînă în piept.

Foarte mototolit în față și la spate, costumul făcea o ghebă tocmai în mijlocul spinării, lăsînd să iasă afară cămașa printr-o despicătură care se isca tot mereu între jiletcă și pantalon. Spre norocul său, Bianchon nu-și dete seama de acest caraghioslîc suplimentar decît în clipa în care unchiul se afla în fața marchizei.

Este neapărată nevoie să facem o scurtă schiță a vieții acesteia, pentru a înțelege mai bine convorbirea pe care doctorul și judecătorul aveau s-o aibă cu dînsa.

IV. CE A VORBIT O FEMEIE LA MODA CU JUDECATORUL POPINOT

Doamna d'Espard era de vreo șapte ani de zile foarte la modă în acel Paris unde Moda înalță și doboară rînd pe rînd oamenii. Aceștia, cînd mari, cînd mici, cînd obiectul atenției tuturor, cînd cu desăvîrșire dați uitării, ajung să fie mai tîrziu niște nesuferiți, așa cum sînt toți miniștrii exoflisiți și toate maiestățile prăvălite. Supărători prin ifosele lor matofite, lingușitorii aceștia ai trecutului știu totul, vorbesc de rău pe toți și, ca niște risipitori scăpătați, sînt prieteni cu toții. De ținem seama de faptul că soțul o părăsise prin 1815, de bună seamă că doamna d'Espard trebuie să se fi măritat pe la începutul anului 1812; fără îndoială deci, că cei doi copii ai săi aveau acum cincisprezece și treisprezece ani. Prin ce întîmplare această mamă, în vîrstă de vreo treizeci și trei de ani, ajunsese să fie astăzi la modă? Deși Moda aceasta are hachițe și nimeni nu-i poate desemna dinainte aleșii; deși deseori ea ridică în slăvi pe soția unui bancher sau vreo altă femeie de o îndoielnică frumusețe și eleganță, pare de necrezut ca Moda să fi luat apucături oarecum constituționale, prin ratificarea alegerii unui *președinte de vîrstă*. Aci Moda făcuse ca toată lumea: ea socotea și acum pe doamna d'Espard drept o femeie tînără. În registrele Stării Civile, marchiza era trecută cu treizeci și trei de ani; uneori seara, într-un salon, avea douăzeci și doi. Dar cîtă meștereală și cîte vicleșuguri! Niște zulufi de împrumut, bine potriviți, îi ascundeau tîmplele. Acasă se ostenea să stea într-o lumină foarte pală; făcea pe bolnava spre a rămîne în binevoitoarea penumbră a razelor cernute prin perdele de voal. Ca și Diana de Poitiers,[32] se scălda zilnic în apă rece; tot ca ea, marchiza se culca pe o saltea de păr de cal și dormea cu capul pe perne de saftian ca să-și păstreze frumusețea părului; mînca puțin, nu bea decît apă, își cumpăta fiece mișcare pentru a nu se obosi, și îndeplinea cu exactitudine călugărească pînă și cel mai mic punct al programului ei de viață. Această strașnică rețetă —

spun unii — o practică și o vestită poloneză,[33] care folosește gheața în locul apei și mănîncă doar bucate reci. Poloneza aceasta întrunea în persoana ei o experiență seculară și deprinderile și obiceiurile unei cochete din secolul al XVIII-lea. Hărăzită să trăiască cît Marion de Lorme[34] — căreia biografii îi dădeau o sută treizeci de ani — fosta vicereginâ a Poloniei, la aproape o sută de ani, avea un spirit și o inimă tînără, o înfățișare gingașă și o făptură fermecătoare; în conversația sa, în care vorbele-i scăpărau ca și curpenii pe foc, știa să facă asemuiri între cărțile și oamenii literaturii de astăzi și oamenii și cărțile veacului al XVIII-lea. Ea își comanda coafurile la casa Herbault din Varșovia. Doamnă din lumea mare, era totodată evlavioasă ca o fetiță; știa să înoate, să zburde ca un băiat, precum știa să se așeze într-o *causeuse* întocmai ca o tînără cochetă. Suduia moartea și-și bătea joc de ea. Uluise odinioară pe împăratul Alexandru, iar acum, prin fastul recepțiilor ce le dădea, ar fi uimit chiar pe țarul Nicolae.[35] Mai făcea încă să suspine cîte un tînăr căruia i se aprindeau călciiele, căci ea avea darul s-arate vîrsta care îi plăcea s-o aibă. În sfîrșit, era un adevărat basm cu zîne, dacă nu cumva era ea însăși zîna ieșită din vreun basm.

Doamna d'Espard o fi cunoscut oare pe această doamnă Zavoncsek? A vrut s-o reîntrupeze în totul? Oricum, marchiza era o reclamă vie pentru regimul pe care-l ținea: avea tenul proaspăt, fruntea făr'de zbîrcitură, trupul — ca și al iubitei lui Henric al II-lea — mlădios și fraged. Avea acei tainici nuri ce prind și te leagă de o femeie... Prescripțiile atît de ușoare ale acestui regim în care își dădeau întîlnire și arta și natura, poate și experiența, găseau de altfel în organismul marchizei un tărîm prielnic și potrivit. Marchiza arăta o adîncă nepăsare pentru tot ceea ce o privea; bărbații o amuzau, dar nici unul nu-i stîrnise acel mare freamăt care să cutremure două firi și să facă praf una din ele. Nu purta pică nimănui, dar nici dragoste. Dacă o jignea careva, se răzbuna cu răceală, liniștită, în toată tihna, pîndind prilejul de

a-și împlini gîndul mocnit împotriva orișicui îi lăsase o amintire proastă. Nu se frămînta, nici nu se zbuciuma. Vorbea, căci știa că rostind cîteva vorbe, o femeie poate ucide trei bărbați. Simțise o deosebită plăcere atunci cînd fusese părăsită de domnul d'Espard : o dată cu el oare nu plecau și cei doi băieți care începuseră s-o plictisească și care, mai tîrziu, i-ar fi putut chiar dăuna ifoselor ei ? Prietenii cei mai intimi, precum și adoratorii ei cei mai flușturatici, socoteau că e o femeie tînără, fiindcă n-o vedeau — aidoma Corneliei [36] — însoțită de acele „odrasle" care ar fi dat de gol etatea mamei lor. Lumea nu cunoștea pe cei doi copii de care marchiza părea atît de îngrijorată în jalba sa, așa cum nu-l cunoștea nici pe tatăl lor, după cum nici marinarii habar n-aveau de trecătoarea nord-est... [37] Domnul d'Espard trecea drept un zurliu care-și părăsise nevasta, fără a avea împotrivă-i nici cea mai mică pricină de nemulțumire. Astfel că, la douăzeci și doi de ani, doamna d'Espard era deopotrivă stăpînă pe sine și pe averea sa ce-i aducea douăzeci și șase de mii de livre rentă ; de aceea șovăise mult înainte de a-și alege alt fel de viață sau de a se hotărî să-și schimbe soarta. Deși stăpînea toate bunurile cumpărate de soțul ei și îi păstra mobila, echipajele, caii, în fine o casă întreagă cu tot ce putea cuprinde, marchiza duse la început o viață retrasă ; era în timpul anilor 1816—1817—1818, [38] cînd familiile se refăceau din nenorocirile cășunate de viltoarea politică. Aparținînd, de bună seamă, uneia dintre cele mai mari și vestite case din cartierul Saint-Germain, [39] părinții o sfătuiră să trăiască în familie, după despărțirea silită la care o condamnase neînțeleasa ciudățenie a soțului ei.

In anul 1820, marchiza ieși din sihăstria ei și începu să se arate la Curte, să participe la serate și să dea recepții la ea acasă. Între 1821 și 1827 porni să cheltuiască mult, distingîndu-se prin gustul și toaletele sale ; își avea zilele și orele sale de primire ; curînd apoi, se urcă pe tronul unde străluciseră mai înainte vicontesa de Beauséant, ducesa de Langeais și doamna Firmiani ; aceasta din urmă — după căsătoria cu

domnul de Camps — trecuse sceptrul în mîinile ducesei de Maufrigneuse, căreia i-l smulsese marchiza d'Espard. Lumea nu știa nimic mai mult despre viața intimă a doamnei d'Espard. Asemenea unui soare gata de asfințit, dar care nu apune niciodată, ea părea sortită să mai dăinuie multă vreme deasupra orizontului parizian. Marchiza era bună prietenă cu o ducesă, vestită nu numai prin frumusețea ei, dar și prin devotamentul pe care îl avea față de un prinț, pe atunci în dizgrație, dar totdeauna gata să intre ca un stăpîn într-unul din guvernele viitoare.[40] Doamna d'Espard era totodată prietenă cu o străină, care era în relații cu un vestit și viclean diplomat rus, obișnuit să canalizeze viața noastră publică. În sfîrșit, mai avea strînse legături cu o bătrînă contesă care aproape o înfiase și care obișnuia să amestece cărțile marilor pasiențe politice. Pentru lumea ce știa să privească viitorul, doamna d'Espard se pregătea să treacă de la o surdă, dar adevărată înrîurire, la acea publică și ușuratică domnie pe care o impune Moda. Salonul ei căpătase un aspect politic. Cuvintele: *„Ce se spune despre asta la doamna d'Espard? Oare salonul doamnei d'Espard e sau nu împotriva acestei măsuri?"* — începeau să fie murmurate de tot mai mulți nătărăi care dădeau autoritate unei clici — turmă credincioasă marchizei. Cîțiva politicieni scăpătați, oblojiți și măguliți de dînsa, printre care și un favorit al lui Ludovic al XVIII-lea[41], ce nu mai avea nici o trecere, sau mulți alți foști miniștri (gata să pună iar mîna pe putere) povesteau că marchiza e tot atît de iscusită în ale diplomației ca soția ambasadorului rus din Londra. Marchiza împărtășise, fie unor deputați, fie unor *pairi*, cîteva idei și vorbe de duh, care apoi fuseseră vînturate, de la tribună, în întreaga Europă. Deseori enunțase anumite judecăți bune cu privire la unele evenimente despre care prietenii ei nici nu cutezau să-și spună părerea. Dregători de seamă ai Curții veneau seara la ea să joace whist. Marchiza avea de altfel însușirile cusururilor sale. Era pe drept cuvînt socotită o femeie discretă. Prietenia ei părea statornică și neclintită. Își ajuta protejații cu o rîvnă care

dovedea că ține mai mult să-și mărească creditul, decît să-și cucerească simpatiile. Această purtare era determinată de patima ei majoră, de vanitate. Cuceririle și plăcerile la care femeile țin atîta i se păreau doar niște simple mijloace: ea năzuia să trăiască în toate punctele cercului celui mai larg pe care-l poate cuprinde viața. Printre bărbații încă tineri și de viitor, care la zile mari dădeau ghes prin saloanele ei, întîlneai pe domnii de Marsay, de Ronquerolles, de Montriveau, de la Roche-Hugon, de Sérizy, Ferraud, Maxime de Trailles, de Listomère, pe cei doi Vandenesse, du Châtelet [42] etc. Deseori marchiza invita cîte un bărbat făr'de soția lui. Avea însă destul de mare autoritate spre a putea impune aceste grele derogări unor ambițioși de teapa, bunăoară, a vestiților bancheri de Nucingen și Ferdinand du Tillet. Cunoștea atît de bine punctele tari și cele slabe ale vieții pariziene, încît prin purtarea ei nu îngăduia niciodată unui bărbat să poată exercita nici cea mai mică înriurire asupra ei. Să fi dat orișicît și n-ai fi putut nicăieri afla vreun răvaș sau vreo scrisoare compromițătoare. Dacă răceala inimii îi îngăduia să-și joace rolul cu multă naturalețe, înfățișarea o slujea tot atît de bine. Avea un aspect tinerese. Glasu-i se nlădia după voie, proaspăt, limpede și dur. Poseda la perfecție toate tainele acelei atitudini aristocratice, prin care o femeie își poate da trecutul uitării... Marchiza poseda cu măiestrie arta de a pune nesfîrșite stavile între ea și bărbatul care — după o fericire trecătoare — s-ar fi crezut îndreptățit la o anumită familiaritate. Privirea-i împărătească știa să nege totul. În conversația ei, simțămintele cele mai mari și frumoase și hotărîrile-i nobile păreau a decurge în chipul cel mai firesc dintr-o stare sufletească și dintr-o inimă curată; de fapt, însă, totul era calculat; putea oricînd să-și bată joc și să-l facă de rîs pe bărbatul care nu s-ar fi priceput la afaceri. În timp ce, atunci cînd era vorba de interesele ei, ar fi fost în stare să facă cele mai necinstite lucruri, cu cea mai sfruntată nerușinare. Dacă și-ar fi putut-o apropia, așa cum năzuia, Rastignac ar fi avut cea mai strașnică unealtă; dar aceasta nu numai că nu se

întîmplase, ci dimpotrivă, pe nesimțite, începuse el însuși să fie dus de nas de dînsa. Acest tînăr *condottiere* [43] al minții se vedea osîndit — ca și Napoleon — să înfrunte bătălia, știind însă că prima înfrîngere ar fi însemnat totodată mormîntul norocului său ; de aceea, această ocrotitoare era pentru el o foarte primejdioasă adversară. Pentru prima dată în viața-i zbuciumată, Rastignac juca o partidă serioasă cu un partener de talia lui. Prin cucerirea doamnei d'Espard, el întrezărea un post de ministru ; de aceea, o servea el, înainte de a se servi de ea. Primejdios preț.

Trena casei d'Espard cerea un personal numeros, căci viața pe care o ducea marchiza era fastuoasă. Marile recepții se desfășurau la parter, — dar marchiza locuia la primul etaj al imobilului. Intrarea prin scara principală, minunat împodobită, apartamentele în care simțeai acel bun și nobil gust care strălucise pe vremuri la Versailles, toate acestea adevereau că ne găseam în fața unei uriașe averi. Cînd judecătorul, la apariția cabrioletei nepotului său, văzu cum se deschide poarta de intrare, iscodi cu luare-aminte, dintr-o privire, cușca portarului gătit în livrea de paradă ; apoi curtea, grajdurile, felul cum era împărțită casa, florile ce împodobeau scara, desăvîrșita curățenie a rampelor ei, a pereților, a covoarelor ; numără lacheii costumați care, la clinchetul soneriei, se aliniaseră în pragul scării principale. Ochii judecătorului, care în ajun sfredeleau din fundul vorbitorului măreția mizeriilor, pitulate pe sub hainele colbuite ale poporului, iscodeau acum cu aceeași agerime mobilierul și decorul ce împodobea încăperile prin care trecea, spre a descoperi de astă dată mizeriile măreției.

— Domnul Popinot, domnul Bianchon.

Aceste două nume fură rostite la intrarea budoarului ei — o frumoasă odaie de curînd remobilată și care dădea spre grădină. Doamna d'Espard sta așezată într-unul din acele vechi jilțuri *rococo*, a căror modă fusese statornicită de *Madame*. [44] La stînga ei, pe un scăunel, era Rastignac, ca un fel de *primo* * al

* Favorit.

vreunei nobile italiene. La colțul căminului, în picioare, se afla un al treilea ins. După cum bine intuise învățatul medic, marchiza avea un temperament sec și nervos. Dacă n-ar fi ținut un regim special, pielea ei ar fi luat culoarea roșiatică pe care ți-o dă un neîncetat năduf; însă albul prefăcut al carnației și-l punea în valoare cu nuanțele și tonurile puternice ale stofelor ce-o înconjurau sau ale celor ce îmbrăca. Brunul roșiatic, cafeniul, fumuriul cu scînteieri aurii, i se potriveau cum nu se poate mai bine. Copiat după cel al unei vestite *lady*, la modă atunci la Londra, budoarul ei era tapisat în catifea castanie, peste care adăugase nenumărate zorzoane și podoabe a căror înfățișare atrăgătoare atenua din fastul excesiv al acestei regești culori. Marchiza era pieptănată tinerește, cu părul tras pe tîmple; coafura se termina cu niște zulufi ce-i accentuau ovalul puțin lungăreț; fiindcă pe cît este de hîd un obraz durduliu, pe atît unul prelung este de maiestuos. Oglinzile duble, cu mai multe fețe, care subțiază sau teșesc chipul, adeveresc această regulă aplicabilă în fizionomie.

Cînd îl zări pe Popinot oprindu-se în ușă ca o vită speriată, întinzînd gîtul, cu mîna stîngă în buzunarul de la vestă, ținînd în cea dreaptă pălăria cu căptușeala-i soioasă, marchiza d'Espard aruncă lui Rastignac o privire în care simțeai zeflemeaua. Ținuta stîngace a bătrînului se brodea atît de bine cu înfățișarea sa grotescă și fisticită, încît Rastignac, cînd întîlni și privirea întristată a lui Bianchon — rușinat de unchiul său — nu-și putu stăpîni rîsul și întoarse capul. Marchiza salută și schiță, cu mare greutate, gestul să se ridice din jilțul în care — nu fără grație — recăzu, părînd că-și scuză, printr-o prefăcută slăbiciune, necuviința.

În clipa aceea, un personaj care ședea între cămin și ușă se înclină ușor, oferind două scaune pe care le arătă doctorului și judecătorului; apoi, cînd îi văzu pe aceștia așezați, își reluă locul sprijinindu-și spatele de tapet și încrucișîndu-și brațele.

Citeva cuvinte despre omul acesta :

In zilele noastre trăiește un pictor, pe nume Decamps,[45] înzestrat cu marea însușire de a stîrni interesul în legătură cu tot ceea ce înfățișează privirii, fie că e o piatră, fie că e vorba de un om. Din acest punct de vedere, creionul lui pare mai iscusit decît penelul. Dacă desenează o odaie goală, unde stă rezemat de perete, și dacă dînsul vrea, atunci te va face să te înfiori : vei crede poate că mătura a fost, adineauri, părtașă la o crimă, fiind mînjită de sînge ; că este chiar mătura de care s-a folosit văduva Bancal ca să curețe încăperea în care a fost asasinat Fualdès.[46] Da, pictorul va zburli tîrnul întocmai ca pe un om mînios, va înfoia firele de mătură ca și cînd ar fi niște țepi de păr ce ți se face măciucă ; va face din ea un soi de tălmaci al poeziei tainice care se desfășoară în închipuire. După ce te va fi înfricoșat cu măturoiul ăsta, mîine îți va zugrăvi un tîrn așezat, de astă dată, lîngă o mîță ațipită (cam ciudat) și îți va spune că e al nevestei unui cizmar neamț și că se folosește de el pentru a se duce pe Brocken.[47] Sau va putea fi una din acele pașnice mături de coada căreia atîrnă haina vreunui funcționar de la Visterie. Ceea ce avea arcușul lui Paganini, avea și penelul acestui Decamps : o putere magnetică de comunicare. Ei bine, ar fi trebuit să ai acel surprinzător geniu, acea măiestrie a creionului, ca să poți transpune stilul, ca să poți înfățișa icoana acestui ins rigid, uscățiv și înalt, îmbrăcat într-un costum cernit, cu părul lung, negru, așa cum stătea acolo în picioare, fără a spune o vorbă. Acest senior avea fața ca lama unui cuțit : rece și tăioasă. Tenul lui te făcea să te gîndești la apele Senei, cînd gîrla tulbure duce de-a rostogolul cărbunii vreunei luntri scufundate. Privea la pămînt, asculta și judeca. Felul cum sta în picioare, te înfiora. Părea vestita mătură pe care Decamps o înzestrase cu puterea de a da în vileag o crimă... Din cînd în cînd, marchiza încercă — în timpul conversației — să dobîndească încuviințarea lui tacită, țintindu-și o clipă privirile asupra acestui personaj. Dar oricît de vie ar fi fost

întrebarea mută a marchizei, el rămînea împietrit și rece ca și statuia Comandorului. [48]

Așezat pe muchia scaunului, în fața focului din cămin, cu pălăria pe genunchi, sărmanul Popinot privea candelabrele poleite cu aur, orologiul, mărunțișurile grămădite deasupra căminului, mătasea tapetului înflorat, în sfîrșit, toate acele zorzoane și bibelouri scumpe cu care se înconjură o femeie la modă. Fu scos din contemplația sa burgheză de doamna d'Espard, care-i șuieră cu un glas dulce, ca din nai:

— Domnul meu, vă datorez un milion de mulțumiri...

„Un milion de mulțumiri? — își zise Popinot în sinea lui — e prea mult; nici măcar una."

— ...Pentru osteneala pe care ați binevoit...

„Binevoit...?" gîndi el. „Își bate joc de mine."

— ...binevoit să v-o dați, ostenindu-vă să stați de vorbă cu o prea suferindă solicitatoare, care nu era în măsură să părăsească apartamentul...

Aci judecătorul curmă vorba marchizei, aruncîndu-i o privire pătrunzătoare și scrutînd starea sanitară a sărmanei solicitatoare.

„E sănătoasă tun!" își zise Popinot.

— Doamna mea — răspunse el, luînd un ton respectuos — nu-mi datorați nimic. Deși această deplasare nu stă în obiceiurile Tribunalului, totuși, cînd se pun asemenea probleme, nu trebuie să precupețim nimic pentru a ajunge la descoperirea adevărului. Judecata noastră va fi atunci determinată mai puțin de litera legii, decît de inspirațiile conștiinței noastre. Oriunde aș căuta adevărul, fie în camera noastră de chibzuire, fie aci, important este să-l găsim. Și atunci totu-i în regulă.

Pe cînd Popinot vorbea, Rastignac dădea mîna cu Bianchon, iar marchiza — plină de grațioasă bunăvoință — făcea doctorului un semn din cap.

— Cine e domnul ăsta? întrebă Bianchon în șoaptă pe Rastignac, arătînd spre omul cernit.

— Cavalerul d'Espard, fratele marchizului.

— Nepotul dumneavoastră mi-a spus — răspunse marchiza lui Popinot — cît de ocupat sînteți; și mai

știu că sînteți atît de bun încît, spre a scuti de recunoștință pe cei ce vă sînt îndatorați, nu doriți să se știe nimic despre binefacerile domniei voastre. Se pare că Tribunalul acesta vă obosește peste măsură. De ce oare nu se sporește numărul judecătorilor ?

— Vai, doamna mea, nu asta-i greu, zise Popinot. Firește că n-ar fi rău să se sporească. Dar asta o să se întîmple cînd o face plopul mere și răchita micșunele.

Auzind această frază, care se potrivea atît de bine cu fizionomia judecătorului, cavalerul d'Espard îl măsură dintr-o privire și păru a-și spune : „Îl dăm noi repede pe brazdă !"

Marchiza își aruncă ochii spre Rastignac care se aplecă spre dînsa.

— Iată oamenii care hotărăsc de soarta și de interesele noastre, șopti tînărul elegant către marchiză.

Ca majoritatea celor îmbătrîniți într-o meserie, Popinot se lăsa ușor în voia deprinderilor dobîndite, deprinderi care, de altfel, formau și felul lui de a gîndi. Convorbirea lui dădea în vileag pe judecătorul de instrucție. Îi plăcea să pună întrebări interlocutorilor, să-i încolțească, iscînd astfel unele neașteptate consecințe și făcîndu-i să vorbească mai mult decît ar fi dorit ei. Se povestește că lui Pozzo di Borgo[49] îi plăcea să afle secretele interlocutorilor săi și să-i prindă în capcane diplomatice ; el desfășura în acest fel, cu o obișnuință mai tare decît el, duhul său călit în viclenie. Îndată ce Popinot își dete seama, ca să zicem așa, în ce ape se scaldă, socoti că pentru aflarea adevărului va fi silit să recurgă la cele mai iscusite vicleșuguri, la cele mai prefăcute și mai întortocheate căi practicate în Tribunal. Bianchon rămînea rece și sever, ca un om hotărît să îndure chinurile în tăcere ; însă, în sinea lui, dorea ca unchiul său să poată strivi această femeie, așa cum calci o năpîrcă, metaforă inspirată de lunga-i rochie, de atitudinea-i șerpuitoare, de gîtul prea lung, de capul mic și de mișcările unduioase ale marchizei.

— Ei bine, domnul meu — reluă doamna d'Espard, — oricît de mult mă scîrbește egoismul, să credeți că

sufăr de prea multă vreme ca să nu doresc să terminați cît de repede. Putea-voi oare avea în curînd dezlegarea fericită a pricinei ?

— Doamna mea, voi face tot ce-mi va sta în putință pentru a termina, zise Popinot, plin de simplitate. Ce anume a determinat despărțirea dumneavoastră de marchizul d'Espard ? întrebă judecătorul, privind spre marchiză.

— Da, domnul meu, începu marchiza, pregătindu-se cu gîndul să-i depene povestea dinainte pregătită : la începutul anului 1816, domnul d'Espard, care de trei luni își schimbase cu desăvîrșire firea, îmi propuse să ne mutăm la una din moșiile lui, lîngă Briançon ; aceasta, fără a ține cîtuși de puțin seama de sănătatea mea, căreia clima de acolo nu i-ar fi priit, fără să țină seama nici de felul meu de viață ; de aceea eu nu am voit să-l urmez. Refuzul meu l-a făcut să rostească unele vorbe atît de nedrepte, încît chiar din acea clipă am început să mă îndoiesc dacă este în toate mințile... A doua zi mă părăsi, lăsîndu-mi casa și libera poziție asupra veniturilor lui ; luînd cu sine pe cei doi copii se mută pe strada Montagne Sainte-Geneviève.

— Îmi dați voie doamnă — întrerupse judecătorul — cam la cît se cifrau aceste venituri ?

— O rentă de douăzeci și șase de mii de livre, completă marchiza. M-am sfătuit de îndată cu bătrînul domn Bordin, pentru a ști ce e de făcut, reluă ea ; dar se pare că nu e de loc ușor să iei din mîna tatălui copiii, pentru a-i crește ; astfel că m-am văzut nevoită să rămîn, la etatea de douăzeci și doi de ani, singură, în timp ce alte femei tinere s-ar fi ținut de năzbîtii... Desigur că mi-ați citit plîngerea, domnule judecător ; așadar cunoașteți faptele principale pe care-mi întemeiez cererea de punere sub interdicție, împotriva domnului d'Espard ?

— Ați făcut, doamnă, demersuri pentru a lua de la dînsul copiii ? întrebă judecătorul.

— Da, domnul meu, dar totul a fost zadarnic ! E groaznic pentru o mamă să se vadă lipsită de afecțiunea propriilor săi copii, mai cu seamă cînd i-ar

putea da acele bucurii de care duce lipsă și la care orice femeie ține...

— Cel mare trebuie să fi împlinit șaisprezece ani? întrebă judecătorul.

— Cincisprezece, rectifică repede marchiza.

Bianchon se uită atunci la Rastignac.

Doamna d'Espard își mușcă buzele.

— Dar de ce vă interesează etatea copiilor mei?

— Ei, doamnă — zise judecătorul, fără a părea că dă vreo greutate cuvintelor sale — un băiat de cincisprezece ani, și fratele lui, fără îndoială în etate de vreo treisprezece ani, socot că au picioare și minte; ar putea așadar veni să vă vadă pe ascuns; iar dacă nu vin, înseamnă că ei ascultă de tatăl lor; și dacă-l ascultă, asta înseamnă că trebuie să-l și iubească mult...

— Nu vă înțeleg, zise marchiza.

— Pesemne nu aveți cunoștință de faptul că în cerere avocatul dumneavoastră pretinde că scumpii dumneavoastră copii sînt cît se poate de nenorociți la tatăl lor...

Doamna d'Espard răspunse cu o fermecătoare nevinovăție:

— Nici nu știu ce mi-a dat avocatul să iscălesc.

— Îmi iertați aceste presupuneri, dar Justiția cîntărește totul. Ceea ce vă întreb eu, doamnă, e inspirat doar de dorința de a cunoaște bine problema. După părerea dumneavoastră, domnul d'Espard v-ar fi părăsit pentru o prietenă oarecare. În loc să plece la Briançon, unde voia să vă ducă, dînsul a rămas la Paris. Pentru mine, punctul acesta nu e de loc limpede. Oare, înainte de căsătorie cunoștea pe această doamnă Jeanrenaud?

— Nu, domnul meu, răspunse marchiza, cu un soi de neplăcere pe care doar Rastignac și cavalerul d'Espard o puteau percepe.

Se simțea jignită să fie supusă unui interogatoriu tocmai de acest judecător, pe care își pusese în gînd să-l păcălească; însă acum — datorită preocupării lui, Popinot afișa aceeași atitudine nătîngă — ea sfîrși prin a pune pe socoteala geniului „iscoditor"

al acelui jude rural al lui Voltaire,[50] toate aceste întrebări.

— La șaisprezece ani — continuă marchiza — părinții m-au măritat cu domnul d'Espard ; numele, averea și caracterul său erau potrivite cu ceea ce gîndea familia mea că trebuie să fie. Domnul d'Espard, atunci de douăzeci și șase de ani, era un gentilom în accepția britanică a cuvîntului ; purtarea lui îmi plăcea ; părea să aibă multă ambiție, și mie îmi plac bărbații ambițioși, zise ea, uitîndu-se la Rastignac. Dacă domnul d'Espard n-ar fi întîlnit-o pe doamna Jeanrenaud, însușirile, educația și cunoștințele sale l-ar fi dus — după părerea prietenilor lui de atunci — la treburile statului. Regele Carol al X-lea, pe atunci prinț moștenitor, îl prețuia foarte mult și un loc în Parlament, o slujbă la Curte, o înaltă dregătorie, îi erau de bună seamă hărăzite. Femeia asta însă l-a scos din minți, nenorocind viitorul întregii noastre familii.

— Care erau pe vremea aceea părerile religioase ale domnului d'Espard ?

— Era, ca și acum, tare evlavios !

— Nu credeți că doamna Jeanrenaud l-ar fi acaparat folosindu-se de misticism ?

— Nu, domnule.

— Aveți o casă frumoasă, doamnă, zise deodată Popinot, scoțîndu-și mîinile din buzunarele de la vestă, scuturîndu-se ca să-și deslace pulpanele redingotei și să se-ncălzească. Acest budoar e tare plăcut : iată niște jilțuri minunate ! Apartamentul dumneavoastră este foarte somptuos ; trebuie să vă simțiți prost aci, gîndindu-vă cît de prost o duc copiii dumneavoastră și ce prost sînt îmbrăcați și hrăniți. Pentru o mamă, nu-mi pot închipui nimic mai îngrozitor !

— Da, domnul meu. De-ați ști cît de mult aș dori să le pot face și eu puțină plăcere bieților mei copilași, pe care tatăl lor îi pune să trudească de dimineața pînă seara, din pricina acelei nenorocite lucrări despre China !

— Dumneavoastră dați recepții frumoase și ei s-ar distra bine aci, deși ar putea prinde gustul mondeni-

tăților ; oricum însă, tatăl lor vi i-ar putea trimite de două-trei ori pe iarnă.

— Mi-i aduce de Anul Nou și de ziua mea. De două ori pe an, domnul d'Espard îmi face plăcerea de-a lua masa la mine, împreună cu copiii.

— Ce ciudată purtare ! zise Popinot, cu mutra unui om convins. Dar ați văzut-o vreodată pe doamna asta Jeanrenaud ?

— Într-o zi, cumnatul meu, care avea treabă cu fratele său...

— Cum ? ! domnul este fratele domnului d'Espard ? zise judecătorul, tăindu-i vorba.

Cavalerul făcu o mică plecăciune, fără a spune o vorbă.

— Domnul d'Espard, care era la curent cu această afacere, m-a dus la Oratoire,[51] unde dînsa merge s-asculte predicile, — fiindcă e protestantă. Am văzut-o ; n-are nimic atrăgător : seamănă cu o măcelăreasă, e puhavă, ciupită toată de vărsat ; are niște mîini și niște picioare butucănoase, e șpanchie — în fine, parc-ar fi o dihanie !

— De necrezut ! zise judecătorul ca și cum ar fi fost cel mai ageamiu năting dintre toți judecătorii Regatului. Și făptura asta locuiește nu departe de aci, pe rue Verte, într-o casă boierească ! Care va să zică nu mai există burghezi ![52]

— O casă boierească în care fiul ei face niște cheltuieli nesăbuite !

— Doamnă, zise judecătorul, eu locuiesc în cartierul Saint-Marceau și nu știu ce sînt aceste cheltuieli. Ce înțelegeți dumneavoastră prin cheltuieli nesăbuite ?

— Păi, zise marchiza : un grajd, cinci cai, trei trăsuri ; adică o caleașcă, un cupeu, o cabrioletă.

— Va să zică toate astea costă bani grei, nu glumă ? făcu Popinot, mirat.

— Grozav de mult, interveni Rastignac. Grajdul, îngrijirea trăsurilor și livrelele oamenilor cer laolaltă între cincisprezece și șaisprezece mii de franci anual.

— Chiar așa de mult, doamnă ? întrebă judecătorul, mirat.

— Pe puțin atîta, răspunse marchiza.

— Și pesemne că amenajarea casei a trebuit să coste și ea bani grei.

— Peste o sută de mii de franci, răspunse marchiza, care nu-și putea ascunde surîsul, văzînd vulgaritatea judecătorului.

— Judecătorii, doamnă, reluă Popinot, sînt îndeobște neîncrezători ; ba chiar sînt plătiți să fie astfel ; și eu unul sînt neîncrezător. Se pare deci că domnul baron Jeanrenaud, împreună cu mama sa, l-ar fi spoliat pe domnul d'Espard într-un chip destul de ciudat. Iată un grajd care, după socoteala dumneavoastră, ar costa șaisprezece mii de franci pe an. Coșnița, simbria servitorilor, cheltuielile mari ale casei ar reveni, cred, la de două ori pe atît. Ceea ce face cam vreo cincizeci-șaizeci de mii de franci anual. Credeți dumneavoastră că oamenii aceștia — odinioară atît de săraci — ar putea avea astăzi o avere atît de mare ? Un milion produce doar un venit de patruzeci de mii de livre.

— Domnul meu, fiul și mama au investit fondurile date de domnul d'Espard în rente de stat, atunci cînd acestea cotau între șaizeci și optzeci... Cred că astăzi veniturile lor trebuie să se ridice la peste șaizeci de mii de franci. De altfel, băiatul are și el o leafă foarte frumoasă.

— Dacă ei cheltuiesc șaizeci de mii de franci, atunci dumneavoastră cît cheltuiți ?

— Păi — răspunse doamna d'Espard — cam tot atîta !

Cavalerul tresări, marchiza se roși la față, Bianchon privi spre Rastignac ; însă judecătorul făcu o mutră caraghioasă care înșelă pe doamna d'Espard. Cavalerul nu se mai amestecă în conversație, văzînd că totul e pierdut.

— Oamenii aceștia, zise Popinot, ar trebui trimiși în fața judecătorului extraordinar, doamnă.

— Aceasta era și părerea mea, reluă marchiza încîntată. Dacă ar fi fost amenințați cu poliția corecțională, atunci ar fi acceptat o tranzacție.

— Cînd domnul d'Espard v-a părăsit, oare nu v-a dat o procură pentru a gira și administra bunurile dumneavoastră, doamnă ?

— Nu înțeleg rostul acestei întrebări, zise iute marchiza. Dacă ați ține seama de starea în care mă aflu, datorită demenței soțului meu, s-ar cuveni, cred, să vă ocupați mai degrabă de dînsul decît de mine.

— Ajungem noi și acolo, doamnă, o liniști judecătorul. Înainte de a încredința domniei-voastre, sau altora, administrarea bunurilor domnului d'Espard — în ipoteza că ar fi pus sub interdicție — Tribunalul trebuie să știe cum v-ați administrat propriul dumneavoastră avut. Dacă domnul d'Espard v-ar fi dat o procură, aceasta ar fi dovedit că are încredere și Tribunalul ar aprecia ca atare acest fapt. Ați avut procură de la dînsul ? Ați cumpărat, ați vîndut din averea imobilă, ați investit bani în ceva ?

— Nu, domnul meu ! Comerțul nu intră în deprinderile familiei Blamont-Chauvry, răspunse marchiza jignită în mîndria ei aristocratică, uitînd de plîngerea făcută. Bunurile mele au rămas neatinse și domnul d'Espard nu mi-a dat nici o procură.

Cavalerul își acoperi ochii cu mîna spre a-și ascunde vădita nemulțumire, datorată lipsei de prevedere a cumnatei ; o vedea cum prin răspunsurile ei își tăia singură craca de sub picioare. În ciuda ochilor interogatoriului său, Popinot mergea drept la țintă.

— Domnia-sa — zise Popinot, arătînd spre cavaler — este rudă de sînge, nu-i așa ? putem deci vorbi deschis în fața-domnealui.

— Vorbiți, zise marchiza, surprinsă de această măsură de prevedere.

— Ei bine, doamnă, admit că nu cheltuiți anual decît șaizeci de mii de franci ; această sumă va părea c-a fost foarte bine folosită, pentru oricine ar vedea grajdurile, acareturile, numerosul personal cum și trena casei dumneavoastră, al cărui lux îmi pare a fi mai presus de cel al casei Jeanrenaud.

Marchiza făcu un semn de încuviințare.

— Or, reluă judecătorul, dacă n-aveți decît o rentă de douăzeci și șase de mii de franci pe an, atunci — între noi fie vorba — ne-am putea aștepta să aveți datorii de vreo sută de mii de franci. Tribunalul, așadar, ar putea fi în drept să creadă că există, între motivele care vă împing să cereți punerea sub interdicție a soțului dumneavoastră, un interes personal, nevoia de-a achita anumite datorii, în ipoteza cînd dumneavoastră... ați... avea... datorii... Felul în care am fost sezisat m-a făcut să mă interesez de situația dumneavoastră; chibzuiți așadar bine și mărturisiți-mi sincer. În cazul cînd presupunerile mele ar fi întemeiate, încă ar mai fi timp pentru a evita scandalul unei dezavuări pe care Tribunalul ar trebui s-o exprime în considerentele judecății sale, firește, dacă nu vă veți clarifica pînă atunci poziția. Noi sîntem obligați să cercetăm motivele invocate de reclamanți, tot așa precum facem și cu apărările omului a cărui punere sub interdicție se cere: trebuie dar să cercetăm dacă cei care fac plîngerea nu cumva sînt mînați de patimi, nu cumva sînt purtați de acea lăcomie, din păcate atît de des întîlnită...

Marchiza se perpelea de parcă era pe grătarul sfîntului Laurențiu. [53]

— Aș avea nevoie de unele lămuriri în această privință, urmă judecătorul. Eu nu cer, doamnă, să fac împreună cu dumneavoastră socotelile; doresc doar să știu cum ați încropit-o în acești ultimi ani cu cheltuielile, avînd doar șaizeci de mii de livre rentă? Sînt multe femei care săvîrșesc minuni în gospodăria lor, dar dumneavoastră nu păreți a fi dintre acelea. Vorbiți-mi! S-ar putea să aveți mijloace foarte oneste, favoruri acordate de Curte, niscaiva bani proveniți din recentele îndemnizații; însă, în acest caz, autorizația soțului dumneavoastră ar fi fost necesară pentru ridicarea sumelor respective.

Marchiza amuțise.

— Gîndiți-vă — urma Popinot — că poate domnul d'Espard vrea să se apere; că atunci avocatul lui va fi îndrituit să știe dacă aveți sau nu creditori. Acest budoar a fost de curînd mobilat; apartamen-

tele dumneavoastră nu mai au mobilierul pe care domnul marchiz vi l-a lăsat în 1816. După cum mi-ați făcut onoarea de a mă informa, mobilatul unei locuințe este un lucru foarte costisitor pentru oameni de teapa unui Jeanrenaud ; cu atît mai virtos pentru dumneavoastră, care sînteți o mare doamnă. Dacă sînt judecător, sînt însă și om : mă pot înșela. Lămuriți-mă așadar ! Gîndiți-vă la îndatoririle pe care legea mi le impune, la cercetările migăloase pe care trebuie să le întreprind, atunci cînd este vorba de a hotărî punerea sub interdicție a unui cap de familie în floarea vîrstei. Așadar, doamnă, îmi veți ierta întrebările pe care am onoarea să vi le pun și asupra cărora vă este ușor să-mi dați răspunsuri. Cînd cineva e pus sub interdicție pentru demență, e nevoie de un epitrop ; pe cine anume ați desemna ?

— Pe fratele marchizului, răspunse marchiza.

Cavalerul se înclină... Urmă o clipă de tăcere stingheritoare pentru toate cele cinci persoane aflate față în față. Aproape jucîndu-se, judecătorul descoperise care e taina acestei femei. Înfățișarea de burghez nătăfleț a lui Popinot — pe care marchiza, cavalerul și Rastignac erau gata să-l ia peste picior — dezvăluia abia acum adevărata-i fizionomie. Privindu-l cu coada ochiului, tustrei pricepeau nenumăratele valori expresive ale acestei figuri elocvente. Caraghiosul devenise un strașnic judecător. Curiozitatea pe care o arătase în evaluarea budoarului se adeverea a fi îndreptățită ; pornise de la acel elefant poleit care susținea orologiul, pentru a explica tot luxul înconjurător, și ajunsese să iscodească pînă în străfundul inimii acestei femei.

— Dacă marchizul d'Espard are pasiunea lucrurilor chinezești — zise Popinot arătînd orologiul de pe cămin — îmi pare bine să văd că produsele acestei țări vă plac deopotrivă și dumneavoastră. Și s-ar putea să aveți chiar de la domnul marchiz aceste gingașe *chinoiseries*, adăugă judecătorul, arătînd cu mîna niște prețioase bibelouri.

Ușoara zeflemea făcută cu bun-gust îl făcu pe Bianchon să zîmbească, pe Rastignac să înmărmurească, iar pe marchiză să-și muște buzele subțiri.

— In loc ca dumneavoastră să fiți apărătorul unei femei aflată la grea ananghie și amenințată să-și vadă avutul și copiii pierduți, să treacă drept inamica soțului ei, dumneavoastră, domnule, mă învinovățiți! Aveți bănuieli pînă și asupra gîndurilor mele! Trebuie să recunoașteți că purtarea dumneavoastră este stranie...

— Doamnă — răspunse repede judecătorul — avînd în vedere grija pe care Tribunalul o arată unor atari probleme, s-ar fi putut întîmpla să cădeți peste un judecător mai puțin îngăduitor și mai aspru decît mine. De altfel, credeți oare că avocatul domnului d'Espard va fi deosebit de binevoitor? Nu va ști el oare să vă vestejească intențiile, care ar putea fi curate și dezinteresate? Viața dumneavoastră îi aparține; o va scotoci toată, fără a pune în cercetările sale respectuoasa deferență pe care eu o am față de domnia-voastră.

— Vă mulțumesc, domnule, răspunse marchiza ironic. Să admitem că aș datora acum treizeci sau cincizeci de mii de franci, ceea ce ar fi, în primul rînd, o nimica toată pentru casa d'Espard sau casa de Blamont-Chauvry. Dacă însă soțul meu nu se bucură de facultățile sale mintale, ar fi oare aceasta o piedică pentru a-l pune sub interdicție?

— Nicidecum, doamnă, zise Popinot.

— Deși m-ați interogat cu o șiretenie pe care n-aș fi putut-o bănui la un magistrat, într-o împrejurare în care ar fi fost de ajuns sinceritatea pentru a afla totul — reluă marchiza — consider că pot să nu vă mai spun nimic. Vă voi răspunde totuși, fără înconjur, că situația mea în lume, în ciuda strădaniilor de a-mi păstra anumite relații, nu este cea dorită de mine. Am trăit la început, mult timp, de una singură; însă am pus mai presus de orice interesul copiilor, am simțit că trebuie să înlocuiesc pe tatăl lor. Primindu-mi prietenii, întreținînd relații, contractînd datorii, le-am asigurat astfel viitorul, le-am pregătit strălu-

cite cariere, în care vor găsi sprijin și ajutor. Pentru a dobîndi tot ceea ce am agonisit în chipul acesta, cred că mulți oameni calculați — magistrați sau bancheri — ar plăti bucuroși tot ceea ce am investit eu pînă aci.

— Apreciez, doamnă, devotamentul dumneavoastră. Vă face cinste și nu condamn cîtuși de puțin purtarea dumneavoastră. Magistratul însă aparține tuturora. El trebuie așadar să cunoască și să cumpănească totul.

Instinctul marchizei și deprinderea ei de a judeca pe oameni o făcuseră să înțeleagă că domnul Popinot nu putea fi influențat de nici un considerent. Nădăjduise să aibă de-a face cu un magistrat ambițios, dar întîlnise un om de caracter.

Deodată îi trecură prin minte alte mijloace spre a izbîndi.

Servitorii erau pe punctul să servească ceaiul.

— Doamna mai are ceva de spus ? întrebă Popinot, văzînd aceste pregătiri.

— Făceți-vă meseria, domnule, îi răspunse marchiza cu dispreț. Interogați pe domnul d'Espard și sînt sigură că mă veți plînge. Își înălță capul, privindu-l pe Popinot cu o semeție în care era și un dram de obrăznicie. Popinot o salută respectuos.

— Drăgălaș unchi mai ai, zise Rastignac lui Bianchon. Pesemne nu vrea să înțeleagă nimic ; habar n-are cine e marchiza d'Espard, ce trecere are, ce tainică putere exercită ea asupra lumii. Nici nu știe că mîine vine s-o vadă ministrul de Justiție...

— Ce vrei, dragă, răspunse Bianchon, doar te-am prevenit. E un om sucit...

— Nu — zise Rastignac — e un om căruia o să i se sucească gîtul...

Doctorul fu nevoit să-și ia rămas bun de la marchiză și de la taciturnul ei cavaler ca s-alerge după Popinot ; acesta, nefiind omul care să se complacă în situații stingheritoare, pornise de unul singur prin saloane.

— Femeia asta e daloare cu o sută de mii de scuzi, zise judecătorul, urcîndu-se în cabrioleta nepotului său.

— Ce părere ai despre cazul ăsta ?

— Nu pot avea nici una mai înainte de a fi cercetat tot dosarul. Mîine, dis-de-dimineață, voi cita pe doamna Jeanrenaud la Cabinetul de instrucție, pentru ora patru după-amiază, ca să răspundă în legătură cu faptele ce-o privesc — căci n-o văd prea bine. Tare sînt curios să știu cum se va termina povestea asta.

— Ei, Doamne, dar nu-ți dai seama că marchiza a ajuns să fie unealta uscătivului ăla care a tăcut cliitic !

— Omul ăsta are într-însul ceva din Cain, dar un Cain care-și caută bita prin tribunale, acolo unde, din păcate, mai păstrăm cîteva săbii ale lui Samson. [54]

— Ah, Rastignac ! exclamă Bianchon. De ce te-ai virit tu în peștera asta cu tîlhari ?

— Noi sîntem deprinși să vedem punîndu-se la cale tot soiul de uneltiri prin unele familii ; nu e an în care să nu fim nevoiți să respingem asemenea cereri de punere sub interdicție. Dar cu morala de astăzi, asemenea încercări nu aduc nici un oprobriu reclamanților... Și asta, în timp ce noi trimitem la ocnă cîte un nenorocit pentru c-a spart un geam care îl despărțea de o pușculiță plină cu galbeni... Codul nostru nu e fără prihană !

— Dar faptele invocate în cerere ?

— Băiete, se vede treaba că tu nu cunoști încă romanele judiciare pe care clienții le dau cu de-a sila avocaților ! Dacă aceștia s-ar mărgini să ne prezinte numai adevărul, ei n-ar mai cîștiga un ban cu meseria pentru care-s plătiți.

A doua zi după-amiază, o cucoană corpolentă, care semăna destul de bine cu un poloboc gătit cu rochie și încins cu un brîu, asuda și gîfîia urcînd scările spre cabinetul judecătorului Popinot. Ieșise anevoie dintr-o caleașcă verde, — și într-adevăr se brodea de minune : nu-ți puteai închipui femeia făr'de caleașca asta, dar nici caleașca fără o asemenea femeie.

— Dragă domnule — gîfîi ea, deschizînd ușa lui Popinot — eu sînt doamna Jeanrenaud, pe care ați chemat-o aci, ca și cînd n-aș fi nici mai mult nici mai puțin decît o hoțomancă.

Cuvintele acestea vulgare fură rostite c-un glas vulgar, scandat de un șuier astmatic ce se poticnea de fiecare dată într-un acces de tuse.

— Cînd trec prin locuri igrasioase, nici nu vă puteți închipui cît sufăr, domnul meu. N-o s-o mai duc mult. Mă scuzați, nu-i așa? În sfîrșit, am sosit; iacă-mă!...

Judecătorul rămase gură-cască văzînd cum arată această așa-zisă mareșală d'Ancre.[55] Doamna Jeanrenaud avea obrazul stacojiu și cu desăvîrșire mîncat de vărsat; fruntea îngustă, nasul cîrn și o mutră rotundă cît o lună. La femeia aceasta totul era rotofei. Avea ochi neastîmpărați de țărancă, înfățișare deschisă, vorba hazlie, părul castaniu adunat într-o scufiță, sub o pălăriuță verde împopoțonată cu un vechi buchet de ciuboțica cucului. Sînii ei voluminoși stîrneau rîsul, amenințînd la fiecare acces de tuse cu o explozie grotescă. Picioarele-i butucănoase erau dintre acelea care fac pe strengarii Parisului să spună despre o femeie că „stă pe butuci". Văduva îmbrăcase o rochie verde, împodobită cu blană de *chinchilla*, care se potrivea ca un strop de păcură pe un văl de mireasă. În sfîrșit, la dînsa totul se potrivea de minune cu ultimul ei cuvînt:

— Iacă-mă!

— Doamnă — îi zise Popinot — sînteți bănuită a fi folosit mijloace de seducțiune pentru a-l cuceri pe marchizul d'Espard și a-i smulge sume considerabile...

— De a fi folosit ce? Ce anume? întrebă ea: mijloace de seducțiune?!... dar, dragă domnule, sînteți un om respectabil, și de altfel, ca magistrat, s-ar cuveni s-aveți un pic de bun-simț; ia uitați-vă numai la mine! Spuneți-mi, pot fi eu femeia care să mai seducă pe cineva? Nu pot nici să-mi leg șireturile la pantofi, nici să mă aplec. De douăzeci de ani, slavă Domnului, nu-mi mai pot pune corsetul, cred că aș plesni pe loc. La șaptesprezece ani — pot astăzi să v-o spun —

eram și eu o fetică frumușică și ca un fir de sparanghel de subțirică. Atunci m-am măritat cu Jeanrenaud, un bărbat de treabă, conductor al unor corăbii care făceau transporturi de sare. Am avut un fiu care s-a făcut un băiat tare frumos; e mîndria vieții mele și, fără să mă laud, cea mai izbutită ispravă a mea! Micuțul Jeanrenaud era un soldat tare chipeș în oastea lui Napoleon: servea în garda lui imperială. Dar vai! moartea soțului meu, care a pierit înecat, m-a zdruncinat în așa măsură, încît m-am îmbolnăvit de vărsat și am zăcut în casă nemișcată timp de doi ani de zile; am ieșit din boala asta, grasă cum mă vedeți, pocită pe veci și grozav de nenorocită... Iată mijloacele mele de seducție!

— Dar, doamna mea, atunci care-s motivele ce-l îndemnau pe domnul d'Espard să vă dea aceste sume?...

— Considerabile, domnul meu, spuneți verde, că nu mă supăr; însă în ceea ce privește motivele, astea nu vi le pot destăinui.

— Ați face o greșeală... În clipa de față, familia lui, pe drept cuvînt îngrijorată, a făcut o plîngere împotriva...

— Doamne-Dumnezeule! exclamă femeia, ar putea avea neplăceri din pricina mea? El, piinea lui Dumnezeu, el, omul fără de pereche! Decît să i se întîmple cel mai mic neajuns lui, îndrăznesc chiar să spun: decît să se atingă cineva de un firicel din capul lui, mai bine dăm totul înapoi, domnule judecător. Vă rog să scrieți asta în hîrtoagele dumneavoastră. Doamne-Dumnezeule! Alerg să-i spun lui Jeanrenaud ce se întîmplă! Zău, că asta-i bună!

Și bătrînica se sculă, ieși, coborî la repezeală scările — și dusă a fost!

„Femeia asta nu minte, își zise judecătorul. Așadar mîine voi ști totul, căci mîine mă duc la marchizul d'Espard."

Cei ce au trecut de vîrsta la care omul își irosește viața alandala, cunosc înrîurirea pe care o pot uneori exercita întîmplări, în aparență anodine, asupra unor evenimente importante; aceștia nu se vor mira de însemnătatea dată micului fapt care urmează. A doua

zi, Popinot fu picnit de o ușoară răceală, cunoscută sub caraghiosul nume de *răceală la cap.* Netrecîndu-i prin minte ce însemnătate ar putea avea o întîrziere, judecătorul, avînd și puțină febră, n-a ieșit din casă și nu s-a mai dus la interogatoriul marchizului d'Espard. Această zi pierdută a fost în afacerea noastră — întocmai ca-n ziua păcăliților [56] — supa Mariei de Medicis, care a zădărnicit întrevederea ce trebuia s-o aibă Ludovic al XIII-lea, îngăduind astfel lui Richelieu s-ajungă înaintea ei la Saint-Germain și să pună iar mîna pe regescul zălog.

Înainte însă de a-l urma pe magistrat și pe grefierul său pînă la marchizul d'Espard, ar fi, credem, nimerit, să aruncăm o privire asupra clădirii, asupra locuinței și a felului de viață al acestui tată pe care, în cererea ei, soția îl considera drept un smintit.

V. NEBUNUL

În vechile cartiere ale Parisului, întîlnești uneori unele case care pentru un arheolog trădează o oarecare dorință de înfrumusețare a orașului și o anumită iubire de proprietate — însușiri care îndeamnă pe om să-și dureze clădiri trainice. Locuința de atunci a domnului d'Espard, pe strada Montagne Sainte-Geneviève, era o asemenea clădire, zidită din piatră cioplită și înfățișînd o oarecare bogăție arhitectonică; de bună seamă însă că timpul afumase piatra, iar revoluțiile prin care trecuse orașul dăunaseră atît interiorului cît și exteriorului ei. Protipendada care locuia odinioară în cartierul Universității, pierind o dată cu marile instituții bisericești, casa aceasta ajunsese și ea să adăpostească niște industrii și locatari pentru care nu fusese niciodată hărăzită. În veacul trecut se instalase acolo o tiparniță care stricase dușumelele, murdărise lemnăria, înnegrise zidurile și stricase împărțirea interioară. Altădată locuită de un cardinal, în zilele noastre această nobilă clădire încăpuse pe mîna unor chiriași de rînd.

Stilul arhitecturii arăta că fusese durată sub domnia lui Henric al III-lea, a lui Henric al IV-lea și a lui Ludovic al XIII-lea, într-o vreme cînd în împrejurimi se clădeau casele Mignon, Serpente, palatul principesei Palatine și Sorbona.[57] Un bătrîn își amintea a fi auzit, în veacul trecut, că era numită Casa Duperron.

Se prea poate ca însuși ilustrul cardinal[58] s-o fi zidit, sau măcar s-o fi locuit. Într-adevăr, există într-un ungher al curții un peron alcătuit din mai multe trepte prin care se intră în casă; în grădină se coboară printr-un alt peron, așezat în mijlocul fațadei interioare. Cu toate stricăciunile suferite, luxul de amănunte, pe care arhitectul l-a dovedit în construcția balustradelor și a palierelor celor două peroane, vădește naiva intenție de a evoca numele proprietarului. Strămoșii noștri își îngăduiau deseori acest soi de calambururi săpate în piatră. În sprijinul acestora, arheologul poate vedea cîteva urme ale șnururilor de la pălăria cardinalului, cioplite în timpanele[59] celor două intrări. Marchizul d'Espard locuia la parter, desigur spre a se putea bucura de plăcerile grădinii; aceasta era destul de mare și îndreptată cu fața la miazăzi, însușiri neapărat necesare pentru buna sănătate a copiilor. După cum arata și numele, strada era situată pe un povîrniș, astfel că, prin chiar așezarea ei, casa era ferită de umezeală, și igrasia nu atingea nici măcar parterul. Domnul d'Espard închiriase acest apartament pe un preț de nimic, căci pe vremea cînd el se mutase, chiriile erau foarte scăzute în cartierul acela, unde venise pentru a fi într-un centru școlăresc și pentru a supraveghea mai bine educația copiilor săi. De altfel, clădirile fiind într-un hal făr' de hal și totul avînd nevoie de reparații — proprietarul însuși s-a arătat dintru început tare îngăduitor. În asemenea împrejurări, domnul d'Espard putuse să facă în casă cîteva cheltuieli de amenajare, fără ca să fie taxat pentru aceasta drept nebun. Înălțimea încăperilor, așezarea lor, lambriurile — din care nu mai rămăseseră decît niște cadre — modul cum erau construite tavanele, totul respira acea măreție pe care sacerdoțiul îl

așterne pe orice își pune pecetea, pe orice făurește și pe care artistul de astăzi o regăsește pînă și în cele mai mici rămășițe ce s-au păstrat: un ceaslov, un veșmînt, latura unei biblioteci ori vreun jilț... Tablourile aduse de marchiz erau toate pictate în acele nuanțe de culoarea iascăi, atît de dragi școalei olandeze și vechii burghezii pariziene, nuanțe ce prilejuiesc și astăzi succese frumoase celor care practică pictura de gen. Tapisați cu hîrtie de o singură culoare, pereții se armonizau cu tablourile. Ferestrele erau perdeluite ieftin, totul ales însă în așa chip încît să dea un efect potrivit cu ansamblul încăperii. Mobilele erau puține la număr și bine orînduite. Oricine intra în casă era cuprins de un dulce și pașnic simțămînt care venea din tăcerea și liniștea, din cumpătarea și din unitatea de culoare ce domnea — înțelegînd prin culoare ceea ce îndeobște înțeleg pictorii. O oarecare noblețe în amănunte, o încîntătoare curățenie a mobilelor, o desăvîrșită proporție între obiecte și oameni, totul te făcea să te gîndești la cuvîntul *suavitate*. Puțini erau cei primiți în apartamentele locuite de marchiz și cei doi fii ai săi, al căror fel de viață ar fi putut părea ciudat vecinilor.

Într-o aripă a clădirii ce da spre stradă, la al treilea etaj, se aflau trei mari odăi care rămăseseră în starea de paraginâ și de caraghioasă goliciune în care le lăsase tipografia. Aceste trei încăperi — destinate sediului întreprinderii *Istoria pitorească a Chinei* — erau așezate în așa fel încît să poată cuprinde un birou, un depozit și un cabinet de lucru, în care domnul d'Espard își petrecea o bună parte din zi; căci după prînz și pînă la patru după-amiază, marchizul se instala în cabinetul de la al treilea cat, pentru a supraveghea mersul publicației. Persoanele care doreau să-l vadă îl găseau de obicei acolo. Cînd se întorceau de la școală, cei doi copii se duceau deseori în biroul acela. Așadar, apartamentul de la parter alcătuia un fel de sanctuar, unde tatăl și fiii săi ședeau de la cină pînă a doua zi. Viața de familie a marchizului era ascunsă cu grijă privirilor. În afară de o bătrînă bucătăreasă credincioasă și legată de casă și

de un fecior de patruzeci de ani, care-l slujise încă dinainte de căsătoria sa cu domnișoara Blamont, el nu avea alți servitori. Guvernanta copiilor rămăsese și ea cu ei. Grija migăloasă cu care era ținută casa adeverea spiritul de ordine și dragostea maternă pe care această femeie o desfășura în gospodăria casei și în îndrumarea copiilor, pentru ca să-și mulțumească stăpînul. Posaci și puțin vorbăreți, cei trei inși păreau a fi înțeles gîndul care cîrmuia viața lăuntrică a marchizului. Acest contrast între obiceiurile lor și moravurile celor mai mulți dintre servitori era o ciudățenie ce dădea casei un aspect tainic și care dădea multă apă la moară calomniei — alimentată, de altfel, din plin, de însăși persoana marchizului.

Motive vrednice de laudă îl determinaseră să nu lege prietenie cu nici unul dintre chiriașii imobilului. Marchizul înțelegea să-și crească copiii ferindu-i de orice contact străin. Poate că dorea să nu dea nici prilej la frecușurile care, vrei nu vrei, se ivesc între vecini. La un bărbat cu însușirile sale, în acea vreme cînd liberalismul stîrnea patimi, mai cu osebire în Cartierul Latin, era și firesc ca felul lui de a fi să dezlănțuie unele pasiuni și simțăminte a căror stupiditate era întrecută doar de josnicia lor, și care iscau tot felul de clevetiri și palavre purtate din poartă-n poartă, și de care domnul d'Espard și ai lui habar nu aveau.

Punînd în cumpănă succesul lucrării despre China, bîrfitorii sfîrșiseră prin a convinge pe proprietarul casei că domnul d'Espard n-avea bani; aceasta se petrecea chiar în clipa cînd, printr-o scăpare din vedere normală la anumiți oameni ocupați, marchizul dăduse prilej perceptorului să-i trimită o somație pentru neplata impozitelor restante. Atunci, chiar la 1 ianuarie, proprietarul reclamase plata cîștiului prin trimiterea unei chitanțe, pe care însă portăreasa o făcu uitată. La 15 ale lunii, urmă o notificare; portăreasa o înmînă însă cu zăbavă domnului d'Espard, care socoti aceasta drept o neînțelegere, fără să-i treacă prin minte că ar putea fi vorba de o urîtă uneltire din partea proprietarului la care locuia de peste

doisprezece ani. Marchizului i se puse sechestru de către un portărel tocmai în clipa cînd valetul plecase să plătească proprietarului chiria. Acest sechestru, comunicat cu rea-voință unor inși cu care marchizul avea de-a face în legătură cu lucrarea sa — neliniștise pe unii dintre ei, care începură să se îndoiască de solvabilitatea domnului d'Espard; aceasta din pricina uriașelor sume pe care, chipurile, baronul Jeanrenaud și mama lui i le extorcau. De altfel, bănuielile locatarilor, ale datornicilor și ale proprietarului erau aproape îndreptățite, din pricina economiei excesive cu care marchizul își drămuia cheltuielile. Se purta ca un om scăpătat. La prăvăliile din cartier, servitorii lui plăteau pe loc pînă și cele mai mărunte cumpărături pentru coșniță și se comportau întocmai ca niște oameni care se feresc să aibă credite; dacă s-ar fi întîmplat să ceară ceva pe datorie, desigur c-ar fi fost refuzați, atîta temei prinseseră în cartier clevetirile bîrfitoare.

Există o anumită teapă de negustori care stau bine cu muștriii lor, chiar dacă ei sînt răi platnici, numai fiindcă aceștia au cu dînșii anumite legături zi de zi; în schimb, nu pot suferi pe unii clienți, buni și cinstiți, fiindcă aceștia stau pe o treaptă prea ridicată ca să-și poată îngădui cîrdășia cu ei — cuvînt vulgar, dar expresiv. Așa-s oamenii. Aproape în orice clasă socială ei fac cumetrilor, sau sufletelor josnice care-i lingușesc, toate înlesnirile și hatîrurile, refuzate însă celor ce le sînt superiori, căci aceștia din urmă li se pare că îi jignesc, oricare ar fi felul lor de a se manifesta. Negustorul care vorbește de rău pe cei din curte își are la rîndu-i curtenii lui.

In sfîrșit, felul de a se purta al marchizului și al copiilor determina pe vecini să aibă sentimente neprietenoase care, pe nesimțite, îi duceau la un fel de răutate. O dată ajunși aci, ei nu mai puteau da înapoi în fața nici unei mișelii, cînd aceasta ar fi dăunat dușmanului pe care și-l făuriseră.

Domnul d'Espard era un aristocrat, așa precum soția lui era o doamnă din înalta societate; două falnice figuri care au ajuns în Franța să fie atît de singulare, încît cercetătorul poate număra pe degete pe cei

care întruchipează perfect asemenea figuri. Aceia își reazimă personalitatea pe idei străvechi, pe credințe oarecum înnăscute, pe obiceiuri dobîndite încă din copilărie și cu care astăzi arar te mai întîlnești. Pentru a crede în sîngele albastru, în stirpea aleasă, pentru a te așeza în gînd deasupra celorlalți — oare nu trebuie să fi măsurat distanța care desparte pe patricieni de popor? Pentru a putea porunci, nu trebuie oare să fi cunoscut oameni deopotrivă cu tine? În sfîrșit, nu trebuie oare ca prin educație să ți se întipărească în minte ideile pe care natura le inspiră oamenilor mari, născuți încoronați? Fruntea acestora este încununată cu o coroană mai înainte ca mama să le-o fi sărutat. Asemenea idei și asemenea educație nu mai sînt astăzi cu putință în Franța, unde de patruzeci de ani hazardul este acela care înnobilează pe unii oameni, ungîndu-i cu sîngele de pe cîmpurile de luptă, nimbîndu-i cu glorie, împodobindu-i cu aureola geniului. În Franța, desființarea substituțiilor și a majoratelor,[60] fărîmițînd drepturile de moștenire, a silit pe aristocrați să-și vadă ei înșiși de afacerile lor, în loc să se îndeletnicească cu treburile statului, unde gloria personală nu mai poate fi decît o glorie dobîndită printr-o lungă și stăruitoare trudă: cu alte cuvinte, sîntem într-o eră cu totul nouă. Considerat ca o rămășiță a acestui mare organism numit Feudalitate, domnul d'Espard merita ca atare o respectuoasă admirație. Dacă prin sînge se credea într-adevăr mai presus de ceilalți, el credea și în toate obligațiile ce decurg din rangul său; avea și virtuțile și fermitatea pe care o cerea noblețea. Își crescuse copiii în aceste principii și le împărtășise încă din leagăn evlavia pentru casta sa. Un adînc simțămînt al demnității lor, vanitatea numelui, siguranța de a fi mari prin ei înșiși zămislise în aceștia o mîndrie regească, acea vitejie a voinicilor din povești, și obladuitoarea bunătate a seniorilor castelani le insuflase o purtare în armonie cu ideile lor, ce ar fi fost de bună seamă pe placul unor prinți; ele jigneau însă pe cei din strada Montagne Sainte-Geneviève, meleag al egalității (mai mult ca oricare), unde toată lumea îl socotea pe domnul

d'Espard un om ruinat, unde toți, de la cel mai mic pînă la cel mai mare, refuzau să acorde privilegiile aristocrației unui nobil scăpătat, pentru pricina că astăzi toată lumea îi lasă pe burghezii îmbogățiți să pună mîna pe ele. Astfel că izolarea dintre această familie și ceilalți inși exista atît din punct de vedere fizic, cît și din punct de vedere moral.

Atît în ce privește tatăl cît și copiii, înfățișarea era în concordanță cu sufletul. Domnul d'Espard — pe atunci în vîrstă de vreo cincizeci de ani — ar fi putut sluji de model reprezentativ pentru aristocrația nobiliară a veacului al XIX-lea. Era subțiratic și blond. Croiala feței lui avea o distincție naturală care vestește simțăminte înalte, însă purta pecetea unei răceli calculate care impunea cam prea mult respect. Avea un nas coroiat, puțin strîmbat la vîrf și ușor adus de la stînga la dreapta — mic cusur care nu era lipsit de farmec; ochii săi albaștri, fruntea înaltă, destul de boltită spre sprîncene, unde se făcea un desiș care oprea lumina, adumbrindu-i privirea, îl arăta a fi un om drept, înzestrat cu perseverență și capabil de o mare loialitate, dar dădea totodată ceva straniu fizionomiei sale. Această boltitură a frunții ar fi putut face pe cineva să creadă că poartă un germen de nebunie; și sprîncenele sale stufoase, îmbinate, subliniau acest ciudat aspect. Avea mîini boierești, albe și îngrijite, iar picioarele-i erau subțiri și înalte. Vorbirea lui șovăielnică, nu numai în rostire — uneori aducea cu aceea a unui bîlbîit — dar și în modul de exprimare a gîndurilor, a ideilor, făcea asupra ascultătorului efectul unui om agitat care dibuie, se leagă de una și de alta, fără a putea duce nimic la bun sfîrșit. Acest cusur, cu totul aparent, contrasta cu gura sa dîrză pe buzele căreia se citea tărie, cum și cu caracterul deosebit al fizionomiei sale. Mersul său, cam sacadat, se brodea cu felul lui de a vorbi. Aceste mici ciudățenii contribuiau la renumele așa-zisei lui nebunii. În ciuda eleganței sale, era pentru sine foarte chibzuit și purta cîte trei-patru ani de-a rîndul aceeași redingotă neagră, periată cu mult zel de vechiul său valet de cameră.

Copiii erau amîndoi chipeşi, de o frumuseţe care nu excludea expresia unui oarecare dispreţ aristocratic. Aveau culori trandafirii, o privire proaspătă şi acea carnaţie străvezie — semn al unei curăţenii sufleteşti şi al unei vieţi disciplinate, atît în ce priveşte munca cît şi distracţiile. Aveau amîndoi părul negru, ochii albaştri şi nasul puţin strîmb, ca al tatălui lor. De la mama lor poate moşteniseră o demnitate în grai, în privire şi ţinută, care ţinea de ramura Blamont-Chauvry. Glasul lor, cristalin ca un izvor, avea darul de a mişca, precum şi o moliciune care farmecă atît de mult, — acea voce pe care femeile vor s-o asculte după ce sînt vrăjite de flacăra privirii. Purtau mai cu seamă sfiala mîndriei lor, o cumpătare feciorelnică, un *noli me tangere* [61] care mai tîrziu ar fi putut părea lucru chibzuit, atît de mult această rezervă te îmbia să-i cunoşti. Cel mai mare, contele Clément de Nègrepelisse, mergea pe şaisprezece ani. De doi ani de zile părăsise micuţa haină englezească pe care o purta încă fratele său, vicontele Camille d'Espard. De vreo şase luni, de cînd nu mai mergea la Colegiul Henric al IV-lea, contele umbla îmbrăcat ca un june care se bucură de primele plăceri ale eleganţei. Tatăl nu voise să-l lase să facă zadarnic un an de filozofie, şi acum el se străduia să dea cunoştinţelor sale mai mult temei, prin studiul matematicilor superioare. În acelaşi timp, marchizul căuta să-i deprindă cu limbile orientale, cu dreptul diplomatic european, heraldica şi istoria învăţată de la marii istorici ai vremii — istoria după hrisoave, după documente autentice şi vechi pravili regeşti. Iar Camille intrase de curînd în anul de retorică. [62]

Ziua sorocită de Popinot pentru interogatoriul domnului d'Espard cădea într-o joi, zi cînd n-aveau şcoală. Înainte ca tatăl lor să se fi deşteptat, cei doi fraţi se jucau în grădină. Clément se împotrivea fără convingere fratelui său care voia, cu tot dinadinsul, să-l ducă pentru prima oară la tir şi să obţină pentru aceasta încuviinţarea marchizului. Vicontele abuza adesea de slăbiciunea sa şi-i plăcea să se bată cu fratele său. Aşadar amîndoi se sfădeau şi se luaseră la

trîntă, jucîndu-se ca niște școlari. Tot zburdînd prin grădină, ei făcură atîta larmă încît treziră pe tatăl lor care se uita acum de la fereastră, fără a fi văzut însă de cei doi, încleștați în toiul luptei. Marchizul se bucura să-i privească încolăciți ca doi șerpi, cu capetele îmbujorate, în plină desfășurare a puterii lor. Fețele erau dalbe și trandafirii, ochii scăpărau fulgere, mădularele li se întortocheau ca niște frînghii ce ard; cădeau, se ridicau, se luau din nou la trîntă, ca doi atleți într-un circ; toate acestea pricinuiau tatălui o bucurie ce venea oarecum să răsplătească aprigile neajunsuri ale vieții sale zbuciumate.

Însă în același timp doi inși — unul de la catul al doilea, altul de la cel dintîi — se uitau și ei în grădină și pe dată scorniră vorba că bătrînul nebun se distrează punîndu-și copiii să se bată unul cu altul. Îndată se mai iviră și alți curioși pe la ferestre. Marchizul îi zări; spuse doar o vorbă fiilor săi care, cățărîndu-se, săriră numaidecît pe geam, în odaie, iar Clément căpătă pe loc învoirea cerută de Camille. Toată casa vuia acum despre noua năzdrăvănie a marchizului.

Cînd, pe la amiază, Popinot apăru în pragul porții, însoțit de grefier, și întrebă de domnul d'Espard, portăreasa îl duse la etajul al treilea, povestindu-i cum, chiar azi-dimineață, domnul d'Espard își îndemnase copiii să se bată; și cum el hohotea ca o fiară ce este, văzîndu-l pe cel mic cum îl mușcă pînă la sînge pe cel mare și cum, fără îndoială, marchizul voia să-i vadă sfîșiindu-se unul pe altul.

— Și întrebați-mă, de ce!? adăugă ea. Nici el nu știe!

În timp ce portăreasa îndruga judecătorului aceste acuzații, ajunseseră la cel de-al treilea etaj, în dreptul unei uși acoperite cu afișe ce anunțau apariția viitoarelor fascicole din *Istoria pitorească a Chinei*. Tinda aceea îmbîcsită, rampa jegoasă, ușa pe care imprimeria își lăsase urmele, ferestrele dărăpănate și tavanul pe care ucenicii se jucaseră cu flacăra fumegîndă a lămpilor, zmîngălindu-l cu tot soiul de drăcii; maldărele de hîrtie și de gunoaie adunate prin un-

ghere — în sfîrșit, nenumărate alte amănunte ce-ți săreau în ochi, totul se potrivea în așa chip cu faptele invocate de marchiză, încît judecătorul, în ciuda imparțialității sale, nu se putu împiedica să n-o creadă.

— Ați ajuns, domnilor, zise portăreasa. Iată și *manifactura* în care chinezii ăștia halesc atîta, că s-ar putea sătura mahalaua toată!

Grefierul privi rîzînd pe judecător și Popinot cu greu își putu păstra seriozitatea. Amîndoi intrară în prima cameră, unde găsiră un unchiaș care era, chipurile, totodată și portar, magazioner și casier. Moșul era un fel de jupîn Jak al Chinei. Pe pereții odăii, pe niște lavițe, stăteau grămădite fasciculele pînă atunci apărute. În fund, o despărțitură de lemn zăbrelită, împodobită pe dinăuntru cu niște perdele verzi, servea drept birou. Un ghișeu — pentru dat sau primit banii — arăta că acolo este casieria.

— Domnul d'Espard? întrebă Popinot, către cel îmbrăcat într-o bluză sură.

Magazionerul deschise ușa celei de-a doua încăperi unde magistratul și grefierul zăriră un bătrîn venerabil, cu părul nins, îmbrăcat modest, purtînd însemnele crucii sfîntului Ludovic[64] și care încetă să mai pună față-n față niște coli colorate. Se opri și privi spre vizitatori. Încăperea era un simplu birou, ticsit cu cărți și cu corecturi; se mai afla acolo o masă de lemn negru, se vedea limpede locul de lucru obișnuit al cuiva, absent în această clipă.

— Dumneavoastră sînteți marchizul d'Espard? întrebă Popinot.

— Nu, domnul meu, răspunse bătrînul, sculîndu-se. Ce doriți? adăugă el, îndreptîndu-se spre ei și vădind prin toată ținuta sa purtarea aleasă și bunele deprinderi datorite unei educații aristocratice.

— Am dori să-i vorbim ceva în legătură cu unele afaceri ce-l privesc strict personal, răspunse Popinot.

— D'Espard, uite, te caută niște domni, zise atunci acest personaj intrînd în ultima încăpere unde marchizul, lîngă cămin, se îndeletnicea cu citirea ziarelor.

Pardoseala încăperii era acoperită cu un covor răpănos, la ferestre atîrnau niște perdele de stambă

cenușie; mobilierul cuprindea doar cîteva scaune de mahon, două jilțuri, un scrin cu oblon, un birou „à la Tronchin", [65] apoi — pe cămin — un orologiu ordinar și două sfeșnice antice. Bătrînul porni înaintea lui Popinot și a grefierului, le puse în față două jilțuri — ca și cînd ar fi fost el stăpînul casei — iar domnul d'Espard îl lăsă în voia lui. După salutările de rigoare — în timpul cărora judecătorul iscodi pe pretinsul nebun — marchizul întrebă, firește, care e scopul acestei vizite. Atunci Popinot privi pe bătrîn și pe marchiz într-un chip destul de semnificativ.

— Cred că specificul slujbei mele, ca și ancheta pe care o întreprind la dumneavoastră, cere, domnule marchiz, să rămînem singuri — deși este în spiritul legii ca, în împrejurările actuale, interogatoriul să primească un soi de publicitate domestică. Sînt judecător la Tribunalul Primei Instanțe a Departamentului Sena și am primit de la domnul președinte însărcinarea să vă iau un interogatoriu, în legătură cu anumite fapte ce fac obiectul unei cereri de punere sub interdicție solicitată de doamna marchiză d'Espard.

VI. INTEROGATORIUL

Bătrînul ieși din odaie.

Cînd judecătorul și pîrîtul rămaseră singuri, grefierul închise ușa și se instală în chipul cel mai firesc la acel birou „à la Tronchin", unde își întinse hîrtoagele, pregătindu-se să ticluiască procesul-verbal. Popinot nu încetase să-l privească pe domnul d'Espard; cerceta efectul stîrnit de această atît de cumplită declarație, asupra unui om cu mintea întreagă. Marchizul d'Espard, care avea fața îndeobște pală — ca aceea a persoanelor blonde — se făcu dintr-o dată roșu de mînie, tresări ușor, se așeză, puse gazeta pe marmura căminului și-și plecă ochii. Îndată însă își reluă atitudinea demnă de gentilom și se uită drept în ochii judecătorului, pentru a-i ghici trăsăturile caracterului.

— Cum se face, domnul meu, că nu am fost încunoștințat de această reclamație?

— Domnule marchiz, persoanele cărora li se cere punerea sub interdicție nu sînt socotite ca fiind în toate mințile; aducerea la cunoștință a reclamației e socotită așadar drept zadarnică. Datoria Tribunalului este să verifice în primul rînd temeinicia faptelor reclamate.

— E perfect adevărat. Ei bine! atunci aveți bunătatea, domnule judecător, să-mi spuneți ce trebuie să fac...

— N-aveți decît să răspundeți la întrebările mele, fără a pierde nimic din vedere. Oricît de delicate ar fi motivele care v-au împins să procedați în așa fel încît să dați prilej plîngerii doamnei d'Espard, vă rog să vorbiți fără frică. E de prisos, cred, să vă spun că magistratura își cunoaște datoria și că în asemenea împrejurări știe să păstreze secretul...

— Domnule — întrerupse marchizul, al cărui chip vădea o sinceră durere — dacă explicațiile ce le voi da ar arunca un blam asupra purtării doamnei d'Espard, ce anume s-ar putea întîmpla?

— Tribunalul, în motivarea sentinței, ar putea formula o critică.

— Această critică este facultativă? Dacă, înainte de a vă răspunde, m-aș înțelege cu dumneavoastră ca să nu fie consemnat absolut nimic jignitor în legătură cu doamna d'Espard, în cazul cînd raportul mi-ar fi mie favorabil, oare Tribunalul ar ține seama de această rugăminte?

Judecătorul se uită la marchiz și cei doi bărbați schimbară între ei gînduri deopotrivă de nobile.

— Te rog, Nöel — zise Popinot grefierului său — fii bun și treci o clipă în cealaltă odaie. De va fi nevoie, te voi chema.

— Dacă, așa cum în clipa de față, sînt dispus a crede, se vor isca în acest proces unele neînțelegeri, vă făgăduiesc, domnul meu, că la cererea dumneavoastră, Tribunalul o să procedeze cu toată politețea, adăugă Popinot după plecarea grefierului. Există în primul rînd un fapt, și anume cel mai grav, invocat

de doamna d'Espard, fapt pe care aș vrea să vă rog să mi-l lămuriți, zise judecătorul după o pauză. E vorba despre felul cum risipiți averea dumneavoastră în beneficiul văduvei unui antreprenor de bărci, o anume doamnă Jeanrenaud; sau, mai bine-zis, în folosul fiului ei, colonelul, pe care l-ați pus într-o slujbă pentru care v-ați fi irosit creditul de care vă bucurați pe lîngă rege, — și, în fine, pe care l-ați protejat pînă-ntr-atîta încît i-ați mijlocit o bună căsătorie. Reclamația lasă să se întrevadă că această amiciție depășește orice simțămînt, chiar cel osîndit de morală...

Deodată o roșeață împurpură obrazul și fruntea marchizului; îl podidiră lacrimile și genele i se umeziră; apoi o legitimă mîndrie sugrumă această emoție care la un bărbat e socotită drept slăbiciune.

— Într-adevăr, domnul meu — răspunse marchizul cu glasul schimbat — mă puneți într-o mare încurcătură. Faptul care mă îndemna să mă port astfel trebuia să piară o dată cu mine... Ca să vă pot vorbi deschis, va fi nevoie să descopăr niște taine rănі, să vă încredințez onoarea întregii mele familii și — lucru gingaș, pe care-l veți avea în vedere — să vă vorbesc despre mine însumi. Nădăjduiesc, domnul meu, că totul va rămîne între noi. Veți ști să găsiți în procedura judecătorească o formulă care să îngăduie redactarea sentinței dumneavoastră, fără ca să menționați nimic din destăinuirile ce vi le voi face.

— Din acest punct de vedere să n-aveți, domnule marchiz, absolut nici o grijă.

— Domnule, cîtva timp după căsătoria noastră, soția mea făcuse niște cheltuieli atît de nesăbuite, încît am fost silit să recurg la un împrumut. Știți care era situația aristocrației în timpul Revoluției. Nu-mi puteam îngădui s-angajez un intendent și nici un om care să se îngrijească de interesele mele. Astăzi, aproape toată nobilimea este nevoită să se chivernisească singură. Cele mai multe din titlurile mele de proprietate fuseseră aduse la Paris din Languedoc, din Provența sau Comitat [66] de către tatăl meu care

însă, se temea, pe bună dreptate, de cercetările la care ar fi putut fi supuși deținătorii acestor titluri de familie și a ceea ce se numea pe atunci „patalamalele privilegiaților". Ne tragem obîrșia din neamul Nègrepelisse — d'Espard fiind un titlu dobîndit sub domnia lui Henric al IV-lea, printr-o căsătorie care ne-a adus averea și titlurile casei d'Espard, sub condiția însă de a pune drept în inima blazonului nostru pajura familiei d'Espard (veche stirpă din Béarn, înrudită prin căsătorie cu casa d'Albert) : *pe un cîmp de aur hașurat cu trei rînduri de smalț negru, scartelate în săltuitor azuriu, două labe argintii de zgripțor cu gheare porfirii, cu vestita emblemă:* DES PARTEM LEONIS.[67] Pe vremea acestei încuscriri, familia noastră pierdu micul orășel Nègrepelisse,[68] vestit pentru războaiele confesionale, în aceeași măsură ca strămoșul meu, care purta același nume. Căpitanul de Nègrepelisse s-a văzut ruinat atunci cînd i-a ars tot avutul, căci protestanții nu cruțară pe nici unul dintre prietenii lui Montluc.[69] Coroana nedreptățise pe domnul de Nègrepelisse, căruia nu i-a acordat nici baston de mareșal, nici guvernămînt, nici indemnizații. Regele Carol al IX-lea, care ținea la el, se prăpădi fără a-l mai fi putut răsplăti. Prin mijlocirea lui Henric al IV-lea, căpitanul făcu o excelentă căsătorie cu domnișoara d'Espard, dobîndind moșiile care aparțineau acesteia ; însă toate bunurile casei Nègrepelisse trecuseră între timp în mîinile creditorilor. Ca și mine, străbunul meu, marchizul d'Espard, ajunse foarte de tînăr să-și conducă propria avere, după moartea tatălui său ; acestuia, după ce risipise zestrea nevestei, nu-i mai rămăseseră decît fostele moșii ale casei d'Espard, însă nici pe acestea nu le putuse dobîndi în întregime căci, parte, erau imobile dotale ale marchizei. Tînărul marchiz d'Espard se găsi cu atît mai strîmtorat, cu cît avea la Curte anumite obligațiuni. Era cît se poate de bine văzut de către Ludovic al XIV-lea ; favoarea regală fu pentru dînsul începutul norocului său. Ei bine, domnul meu, acum fu întinat blazonul nostru de o pată neștiută pînă azi, o hîdă pată de noroi și de sînge pe care tocmai încerc s-o spăl. Am dat peste

această taină în actele de proprietate ale moșiei de Nègrepelisse, răscolind un teanc de scrisori.

În acest moment solemn, marchizul vorbea fără să se mai bîlbîie, nu mai îngîna obișnuita-i bolboroseală ; de altfel, oricine și-a putut da seama că oamenii care de obicei au aceste două ticuri se dezbară de ele în clipa cînd vreo patimă vine să le însuflețească rostirea.

— A urmat revocarea edictului din Nantes,[70] reluă marchizul. Dumneavoastră nu știți poate că, pentru mulți favoriți ai regimului, această revocare a fost prilej de îmbogățire. Ludovic al XIV-lea împărți camarilei sale moșiile confiscate de la protestanții care nu putuseră rostui vînzarea bunurilor lor. Mulți dintre acești favoriți porniră — cum ziceau ei — la vînătoare de protestanți. Mi-am făcut atunci convingerea că averea celor două familii ducale fusese alcătuită din moșiile luate cu japca de la niște bieți negustori. De prisos să vă mai spun dumneavoastră, care sînteți de meserie judecător, toate tertipurile folosite pentru a întinde capcane băjenarilor ce aveau de cărat averi considerabile ; e de ajuns să vă spun că moșia Nègrepelisse, pe care se găseau douăzeci și două de sate (bașca veniturile ce le avea de la oraș și moșia Gravenges, care fusese pe vremuri a noastră), aparținea acum unei familii protestante. Grație unei donații făcute de Ludovic al XIV-lea, bunicul meu redobîndi pămînturile. Această danie se întemeia pe niște hrisoave întinate de o cumplită nelegiuire. Nutrind iluzia că se va putea înapoia în Franța, proprietarul acestor două moșii simulase o vînzare și o plecare în Svițera, unde își trimisese mai întîi familia. Voia firește să încerce să se bucure de toate păsuirile acordate, spre a-și putea astfel aranja treburile lui negustorești. El fu însă arestat, în temeiul unui ordin al guvernatorului ; omul de paie mărturisi adevărul ; bietul negustor fu spînzurat, iar părintele meu dobîndi astfel cele două moșii. Aș fi vrut să încerc să nu iau în seamă partea pe care străbunicul a avut-o în afacerea asta ; însă guvernatorul era chiar unchiul lui după mamă și am mai citit, din păcate, și o scrisoare în

care îi cerea să se adreseze lui Deodatus — poreclă cu care curtenii se înțeleseseră să desemneze pe suveran. Această scrisoare avea față de victimă un ton zeflemitor, care pe mine m-a înspăimîntat. În sfîrșit, domnul meu, sumele trimise de familia surghiunită, spre a cumpăra viața acestui nefericit, fură păstrate de guvernator, care nu șovăi să facă seama negustătorului.

Marchizul d'Espard se opri, ca și cum aceste amintiri îl copleșeau.

— Nenorocitul se numea Jeanrenaud — reluă el — nume care trebuie să vă facă să înțelegeți purtarea mea de azi. N-am încercat să mă gîndesc cu nespusă durere la tainica rușine ce apasă asupra neamului meu. Averea aceasta i-a dat bunicului putința să ia de soție o mlădiță a casei Navarreins-Lansac, moștenitoare a bunurilor ramurii noi, pe atunci mult mai bogată decît spița mai veche a Navarreins-ilor. Astfel încît taică-meu se pomeni ajuns printre cei mai mari proprietari din Regat. Se putu astfel căsători cu mama mea, care se trăgea din stirpa mai mică a familiei Grandlieu. Deși dobîndite mișelește — numai foloase după urma acestor bunuri! Hotărît să îndrept degrabă nelegiuirea, am scris în Elveția și nu am avut pace pînă ce nu am dat de urma moștenitorilor protestantului. În cele din urmă am aflat că familia Jeanrenaud, ajunsă la sapă de lemn, părăsise Fribourgul și se stabilise iar în Franța. În sfîrșit, am descoperit în făptura lui Jeanrenaud — simplu locotenent de cavalerie sub Bonaparte — pe moștenitorul acestei năpăstuite familii. Pentru mine, drepturile urmașilor lui Jeanrenaud erau neîndoielnice. Pentru ca prescripția să poată opera, nu trebuie oare ca cei ce dețin averea să poată fi reclamați? Cărei puteri s-ar putea plînge acești bățenari? Tribunalul lor era colo sus, sau, mai degrabă, domnul meu, tribunalul era aci, zise marchizul, punîndu-și mîna pe inimă. N-am vrut ca fiii mei să poată gîndi despre mine ceea ce am gîndit eu despre tatăl și despre strămoșii mei; am năzuit să le las o moștenire și un blazon neîntinat; n-am vrut ca noblețea să fie dezmințită în persoana mea. În sfîrșit,

politicește vorbind, — emigranții care se ridică împotriva exproprierilor, trebuie ei oare să păstreze mai departe rodul unei confiscări samavolnice? Am întîlnit la domnul Jeanrenaud și la mama lui o cinste neînduplecată. Să-i fi ascultat, ai fi zis că ei m-ar fi spoliat. In ciuda stăruințelor mele, n-au vrut să primească decît contravaloarea pămîntului, socotită la data cînd familia mea îl primise de la rege. Ne-am învoit la prețul de unsprezece sute de mii de franci, pe care urma să-i plătesc cum o să pot și fără nici o dobîndă. Pentru a ajunge să sting această datorie, a trebuit să mă lipsesc vreme îndelungată de veniturile mele. Aicea, domnul meu, am început să-mi pierd cele cîteva iluzii pe care mi le făurisem în legătură cu caracterul doamnei d'Espard. Cînd i-am propus să părăsim Parisul și să mergem la țară, unde cu jumătate din veniturile ei am fi putut trăi în chip cuviincios, ajungînd astfel mai repede să restituim sumele de care îi vorbeam (fără însă a-i spune toată gravitatea faptelor) — ea mă făcu nebun. Atunci am descoperit adevărata fire a soției mele. Ar fi încuviințat, cred, fără nici o mustrare de conștiință, purtarea bunicului meu și și-ar fi bătut joc de hughenoți. Inspăimîntat de răceala ei, de puțina dragoste față de copiii ei, pe care mi-i lăsa fără vreo părere de rău, m-am hotărît — după plata datoriilor noastre comune — să nu mă ating de averea sa. Spunea, de altfel, că nu-i treaba ei să plătească boacănele altora. Nemaiavînd destui bani pentru a trăi astfel și a plăti educația copiilor, m-am hotărît să-i iau și să-i cresc eu însumi, pentru a face dintr-înșii niște oameni nobili și inimoși. Investindu-mi veniturile în rente de stat, m-am putut achita mai degrabă decît aș fi crezut, căci am beneficiat de urcarea acțiunilor. Păstrînd pentru copii și pentru mine patru mii de livre, n-aș fi putut plăti decît douăzeci de mii de scuzi anual, ceea ce ar fi însemnat un răstimp de vreo optsprezece ani spre a mă putea achita. Insă, în felul acesta, nu de mult am achitat cele unsprezece sute de mii de franci. Și astfel am bucuria de a fi stins toată datoria, fără a fi pricinuit nici cea mai mică pagubă urmașilor mei. Iată,

domnul meu, care era rostul plăților făcute doamnei Jeanrenaud și fiului ei.

— Care va să zică — spuse judecătorul, stăpînindu-și emoția pe care i-o stîrnise povestirea — doamna d'Espard cunoștea motivele plecării dumneavoastră?

— Firește, domnule.

Popinot avu o tresărire destul de expresivă, se sculă deodată și deschise ușa cabinetului.

— Nöel, poți pleca, zise el grefierului. Domnule, reluă judecătorul, deși ceea ce mi-ați spus este de ajuns spre a mă lămuri, aș dori să-mi mai răspundeți în legătură cu alte fapte de care sînteți învinuit. Astfel, se zice că ați fi întreprins o afacere comercială în afara deprinderilor unui om de rangul dumneavoastră.

— Nu putem vorbi aci despre aceasta, zise marchizul, făcînd semn judecătorului să iasă. Nouvion — reluă el, adresîndu-se bătrînului — eu cobor la mine, copiii trebuie să se întoarcă; dacă vrei, vino să iei masa cu noi.

— Va să zică nu acesta este apartamentul dumneavoastră? întrebă Popinot pe marchiz, în timp ce coborau.

— Nu, domnul meu. Am închiriat aceste odăi doar ca să instalez aci birourile întreprinderii. Uitați-vă, reluă el, arătînd spre un afiș: Istoria aceasta e publicată sub egida unuia dintre cei mai onorabili librari din Paris, iar nicidecum sub numele meu.

Marchizul îl pofti pe judecător să intre în apartamentul de la parter și îi spuse:

— Iată căminul meu!

Popinot fu cît se poate de mișcat să găsească o atmosferă de poezie firească, nu căutată, care emana din această încăpere. Vremea era minunată, geamurile deschise și aerul din grădină răspîndea în salon miresme vegetale; razele soarelui înveseleau și însuflețeau parcă lemnăria pereților care bătea în castaniu. În fața acestei priveliști, Popinot socoti că un smintit n-ar fi fost în stare să creeze acea suavă atmosferă de armonie care îl cuprinse și pe el în acele clipe. „Un asemenea apartament mi-ar trebui și mie!" gîndea el.

— O să vă mutați în curînd de aci? întrebă el cu glas tare.

— Nădăjduiesc, răspunse marchizul; însă nu înainte ca băiatul cel mic să-și termine studiile și caracterul amîndurora să se fi format în întregime, ca să-i pot duce în lume și lîngă mama lor. De altfel, aș vrea să completez educația serioasă pe care au primit-o, ducîndu-i prin capitalele Europei ca să vadă și ei oamenii, lucrurile, și să se obișnuiască astfel să vorbească bine limbile pe care le-au învățat. Domnul meu — zise marchizul, poftindu-l pe judecător să ia loc în salon — nu puteam vorbi cu dumneavoastră despre publicația în legătură cu China de față fiind un vechi prieten al familiei, contele de Nouvion, care s-a reîntors din surghiun sărac lipit și cu care am făcut această afacere — mai degrabă pentru el decît pentru mine. Fără a-i mărturisi de ce duc o astfel de viață, i-am spus că eram și eu, ca și el, un scăpătat, dar că mai aveam destule parale pentru a întreprinde o afacere din care și el ar putea trage anumite foloase. Fostul meu învățător, părintele Cordier, care a fost numit la stăruința mea, de Carol al X-lea, bibliotecar al bibliotecii Arsenalului, restituită pe vremea cînd regele era principe moștenitor, avea serioase cunoștințe în ce privește China, moravurile și datinile poporului chinez; el mă făcuse legatarul științei sale la o etate cînd e greu să nu ai patima celor învățate. La douăzeci și cinci de ani cunoșteam limba chineză și mărturisesc că totdeauna am avut o neprecupețită și deosebită admirație pentru acest popor care a izbutit să-și cucerească cuceritorii, ale cărui hronice urcă, fără îndoială, pînă la o epocă cu mult mai veche decît timpurile mitologice sau biblice; care, prin statornicia instituțiilor, și-a păstrat teritoriul neștirbit; ale cărui monumente sînt uriașe; a cărui administrație este desăvîrșită; la care revoluțiile nu sînt cu putință,[71] care folosește frumusețea ideală ca pe un sterp principiu de artă și care a mers cu luxul și cu industria la un grad atît de înalt, încît nu-l putem ajunge în nici un fel, în timp ce el ne egalează acolo unde noi ne credeam a fi mai tari. Însă, domnul meu, dacă mi

se întîmplă uneori să glumesc asemănînd unele împrejurări din China cu cele din Europa, nu sînt cîtuşi de puţin chinez, ci rămîn un aristocrat francez. Dacă aţi avea vreo îndoială cu privire la rentabilitatea acestei întreprinderi, — vă pot dovedi că avem un număr de două mii cinci sute de subscriitori pentru acest monument literar, inconografic, statistic şi religios, a cărui însemnătate a fost unanim preţuită; avem subscriitori în toate ţările Europei; numai o mie două sute sînt din Franţa. Lucrarea va costa circa trei sute de franci şi contele de Nouvion va culege un venit de şase-şapte mii de livre, — căci bunăstarea sa materială a fost tainicul motiv al acestei întreprinderi. In ceea ce mă priveşte, n-am dorit nimic decît să le pot da copiilor mei cîteva mărunte plăceri. Cu cei o sută de mii de franci pe care, vrînd-nevrînd, i-am cîştigat, plătesc lecţiile de scrimă, de călărie, veşmintele lor, spectacolele, profesorii de desen, pînzele pe care le vor mîzgăli, cărţile pe care doresc să le cumpere, — în sfîrşit, banii sînt destinaţi tuturor acelor mici gusturi pe care un părinte găseşte atîta plăcere să le satisfacă. De n-aş fi putut să plătesc nici măcar aceste bucurii bieţilor mei copii, atît de vrednici şi vajnici în muncă, atunci jertfa pe care o fac în numele nostru mi-ar fi fost îndoit de grea. Căci într-adevăr, domnul meu, în ultimii doisprezece ani — de cînd m-am retras din lume, spre a mă consacra creşterii lor — am dat cu totul uitării viaţa de Curte. Mi-am sacrificat cariera politică, s-a dus şi faima strămoşească şi noua strălucire pe care aş fi putut-o lăsa drept moştenire copiilor mei: însă bunul renume al casei noastre n-a fost cu nimic adumbrit; fiii mei vor fi nişte adevăraţi bărbaţi. Dacă eu n-am avut rangul de *pair,* ei îl vor dobîndi cu toată demnitatea, consacrîndu-se treburilor ţării, aducîndu-i servicii care nu se uită. Spălînd această pată a trecutului casei noastre, le-am lăurit totodată un viitor strălucit. Oare nu se numeşte aceasta să-ţi fi îndeplinit o menire frumoasă, deşi secretă şi lipsită de glorie? Spuneţi-mi dacă mai aveţi şi alte lămuriri de cerut?

In clipa aceea răsună în curte un ropot de cai.

— Iată-i că vin, zise marchizul.

Îndată cei doi tineri, a căror ținută era totodată simplă și elegantă, intrară în salon, înmănușați, împintenați, spintecînd vesel aerul cu cravașa. Fețele lor îmbujorate aduceau o boare proaspătă și curată; străluceau de sănătate. Amîndoi veniră să strîngă mîna tatălui lor; ca între prieteni, schimbară cu dînsul o privire plină de afecțiune tăcută și salutară cu răceală pe judecător. Popinot socoti de prisos să-l mai întrebe pe marchiz despre relațiile cu copiii săi.

— V-ați distrat bine? îi întrebă marchizul.

— Da, tată, pentru prima oară am doborît șase păpuși, din douăsprezece cartușe, zise Camille.

— Unde v-ați plimbat?

— La Șosea, unde am văzut-o și pe mama.

— A oprit?

— Galopam atît de iute, încît sigur că nu ne-a văzut, răspunse tînărul conte.

— Dar atunci, de ce n-ați oprit voi s-o salutați?

— Am observat că o stînjenim atunci cînd mergem la dînsa, în public, zise Clément în șoaptă. Sîntem niţeluș cam mari.

Judecătorul avea urechea destul de ageră ca să audă aceste cuvinte, care adumbriră o clipă fruntea marchizului. Popinot se bucură să vadă pe tatăl și pe cei doi copii. Privirea lui înduioșată stăruia asupra figurii domnului d'Espard, ale cărui trăsături, a cărui ținută și purtare întruchipau cinstea sub forma ei cea mai înaltă, etica și noblețea cavalerească în toată frumusețea ei.

— Ve-vedeți domnule — îi zise marchizul, bîlbîindu-se iară — vedeți că justiția... că justiția poate intra aici... aici — oricînd; da, oricînd; da, oricînd; și dacă există nebuni... dacă există nebuni, aceștia nu pot fi alții decît copiii care sînt un pic nebuni după tatăl lor — ca și tata care e tare nebun după copiii săi; dar asta-i o nebunie ce nu dăunează nimănui.

În clipa aceasta se auzi în anticameră vocea doamnei Jeanrenaud și femeia dădu buzna în salon, în ciuda opreliștii valetului.

— Eu nu umblu pe mai multe cărări! strigă doamna Jeanrenaud. Da, domnule marchiz, zise ea, salutînd în stînga și în dreapta, trebuie să vă vorbesc chiar acum. Ia te uită! Am picat chiar prea tîrziu: judecătorul de instrucție mi-a luat-o înainte!

— Judecătorul de instrucție!? îngăimară copiii.

— Acum știu de ce nu erați acasă cînd v-am căutat, de vreme ce sînteți aci. Dă-o încolo! Justiția e mereu la fața locului cînd e vorba să facă rele. Domnule marchiz, am venit să vă spun că m-am înțeles cu fiul meu să vă dăm înapoi totul, de vreme ce e în joc onoarea dumneavoastră! Decît să vă cășunăm cel mai mic neajuns, fiul meu și cu mine sîntem hotărîți să vă dăm înapoi totul. Ce naiba, trebuie să fie cineva ca noaptea de prost, ca să vrea să vă pună sub interdicție...

— Tata pus sub interdicție? strigară copiii, lipindu-se de marchiz! Dar ce oare s-a-ntîmplat?

— Sst, doamnă! zise Popinot.

— Lăsați-ne singuri, copii, zise marchizul.

Cei doi tineri plecară în grădină.

— Doamnă — zise judecătorul — sumele pe care domnul marchiz vi le-a dat vă sînt pe drept datorate, deși ele v-au fost vărsate în virtutea unui principiu de probitate foarte largă. Dacă acei oameni care posedă bunuri confiscate într-un fel sau altul, chiar prin unele viclene tertipuri, ar fi siliți după o sută cincizeci de ani să le restituie, atunci în Franța s-ar mai găsi foarte puțini proprietari legitimi. Averea lui Jacques Coeur[72] a îmbogățit douăzeci de familii nobile; confiscările abuzive făcute de englezi, în profitul partizanilor lor, pe vremea cînd ei stăpîneau o parte din Franța, au constituit averea multor familii princiare. Legislația noastră îngăduie domnului marchiz d'Espard să dispună de veniturile sale într-un chip absolut, fără ca dînsul să poată fi învinuit c-ar face vreo risipă. Punerea unui om sub interdicție e determinată de totală lipsă de discernămînt în actele sale; aci, însă, plățile care vi se fac sînt dictate de cele mai sfinte și mai onorabile considerente. Astfel încît puteți păstra totul fără nici o remușcare și puteți lăsa lumea

să interpreteze greșit această frumoasă acțiune. La Paris, virtuții celei mai curate i se răspunde cu mirșave calomnii. E păcat că felul cum se comportă astăzi societatea noastră face purtarea marchizului sublimă. Pentru onoarea țării noastre, aș dori ca asemenea fapte să fie socotite ca firești; moravurile sînt însă de așa natură, încît, privind în jur, mă văd silit să socotesc pe domnul d'Espard ca pe un om căruia mai degrabă ar trebui să i se dea o cunună, decît să fie amenințat cu punerea sub interdicție. În lunga mea carieră de vechi judecător, n-am văzut și nici n-am pomenit ceva care să mă fi emoționat mai mult decît ceea ce mi-a fost dat să văd și să aud adineauri. Dar nu-i nimic extraordinar să găsești virtutea sub cea mai frumoasă formă, atunci cînd e întruchipată de oamenii care fac parte din clasa cea mai înaltă. După ce v-am vorbit în felul acesta, nădăjduiesc, domnule marchiz, că nu vă îndoiți de discreția mea și că nu veți fi cîtuși de puțin îngrijorat cu privire la judecată — dacă ar fi să se ajungă la o judecată.

— Ei, bravo! Așa da, spuse doamna Jeanrenaud. Asta zic și eu judecător! Uite, dragă domnule, te-aș pupa, dacă n-aș fi așa pocită — parcă vorbești din carte!

Marchizul întinse mîna lui Popinot și Popinot o strînse încetișor, aruncînd acestui mare om al vieții private o privire plină de adînci înțelesuri, la care marchizul răspunse printr-un suris plin de gingășie. Aceste două caractere atît de pline și de bogate — unul burghez și dumnezeiesc, celălalt aristocrat și sublim — se înțeleseseră pe tăcute, fără să se înfrunte, fără să se fi iscat vreo patimă — ca două izvoare curate de lumină ce s-ar fi întîlnit dintr-o dată. Părintele unei mahalale întregi era mîndru să strîngă mîna acestui bărbat de două ori nobil, iar marchizul simțea, în fundul sufletului, ceva care îi spunea că mîna acestui judecător este una dintre acelea din care necontenit pornește un șirag nesfîrșit de binefaceri.

— Domnule marchiz — adăugă Popinot, luîndu-și rămas bun — sînt bucuros să vă spun că, încă de la

primele cuvinte ale acestui interogatoriu, am socotit că grefierul n-avea nici un rost.

Apoi se apropie de marchiz, îl duse în dreptul unei ferestre și îi vorbi:

— E timpul să vă reîntoarceți la dumneavoastră acasă; cred că, în treaba aceasta, marchiza d'Espard a suferit anumite înfrîuriri împotriva cărora, de azi înainte, trebuie să luptați.

Popinot plecă; se întoarse de mai multe ori în curte și pe stradă, îndoiosat de amintirea celor petrecute. Fuseseră clipe dintre acelea care se întipăresc în minte, spre a înflori din nou în anumite ceasuri, atunci cînd sufletul are nevoie de mîngîiere.

„Apartamentul acela mi-ar conveni de minune!" își spuse el sosind acasă.

A doua zi, pe la zece dimineața, Popinot, care în ajun redactase raportul, o apucă spre Tribunal cu gîndul de a face cît de repede dreptate. În clipa în care intra la garderobă ca să-și îmbrace roba și să-și pună baveta, aprodul din sală îl vesti că președintele îl roagă să treacă pe la cabinet, unde e așteptat. Popinot se duse de îndată.

— Bună ziua, dragă Popinot, îi zise magistratul, ducîndu-l în dreptul ferestrei.

— E vorba de ceva serios, domnule președinte?

— Un fleac, zise președintele. Ministrul de Justiție, cu care am avut ieri onoarea de a cina, m-a luat la o parte, într-un colț. Aflase că ați fost să luați ceaiul la doamna d'Espard, în legătură cu afacerea pe care aveți sarcina s-o rezolvați. Mi-a dat a înțelege că nu se mai cade să luați parte la judecarea acestui proces...

— Ah! Domnule președinte, vă pot afirma că, tocmai în clipa în care se servea ceaiul, am părăsit casa doamnei d'Espard; de altfel, conștiința mea...

— Bine, bine — zise președintele — tot Tribunalul, Curtea și Palatul vă cunosc. Nu vă voi repeta ce i-am spus excelenței sale despre dumneavoastră; însă știți vorba: soția lui Cezar nu trebuie să fie bănuită! De aceea nici nu facem din acest nimic o chestie disci-

plinară, ci doar o chestie de convenienţă. Intre noi fie spus, e vorba mai mult de Tribunal decît de dumneavoastră.

— Dar, domnule preşedinte, dacă aţi cunoaşte speţa... spuse judecătorul, vrînd să scoată raportul din buzunar.

— Sînt convins că aţi fost călăuzit în această afacere de cea mai strictă obiectivitate. De altfel, eu însumi, pe cînd eram un simplu judecător de pace în provincie, am băut deseori mai mult decît o ceaşcă de ceai cu împricinaţii ; însă e de ajuns ca ministrul să ştie despre aceasta, ca lumea să poată flecări despre dumneavoastră, pentru ca Tribunalul să evite orice discuţii cu privire la acest subiect. Chiar cînd are dreptate, un corp constituit nu poate intra în conflict cu opinia publică, deoarece armele nu sînt egale.

Gazetarii pot spune şi presupune orice, dar nouă, demnitatea nu ne îngăduie nici măcar să răspundem. De altfel, în urma întrevederii avute cu preşedintele dumneavoastră în legătură cu acest dosar, domnul Camusot a fost însărcinat să se ocupe el de această chestiune — avînd în vedere recuzarea pe care singur o veţi cere. E o treabă aranjată în familie, căci vă solicit această recuzare ca pe un serviciu personal ; în schimb, veţi avea „Crucea Legiunii de Onoare" care vă este datorată de atîta vreme. Eu vă asigur că o veţi avea.

Văzîndu-l pe domnul Camusot, un judecător de curînd transferat de la un tribunal provincial la Tribunalul din Paris, şi care înaintă ca să-l salute — Popinot nu-şi putu stăpîni un surîs ironic. Tînărul acesta blond şi pal, plin de ambiţii ascunse, părea gata să spînzure sau să scoată de la spînzurătoare, după bunul plac al domnilor stăpîni, pe cei nevinovaţi tot atît de bine ca şi pe cei vinovaţi, gata să urmeze mai degrabă pilda lui Laubardemont, decît pe a lui Molé [73]. Popinot se retrase salutînd pe preşedinte şi pe judecător şi socoti că învinovăţirea mincinoasă ce i se aducea nu merită măcar o dezminţire.

Paris, februarie 1836